

**Departman za
poslediplomske studije**

**POSLOVNA EKONOMIJA
MASTER STUDIJSKI PROGRAM**

MASTER RAD

ANALIZA EFEKATA PROCESA PRIVATIZACIJE U SRBIJI

**Mentor:
Prof. dr Zoran Jović**

**Kandidat:
Cveta Mitrović
Broj indeksa: 401025/2012**

Beograd, 2013.

SADRŽAJ:

UVOD	2
I : METODOLOGIJA ISTRAŽIVAČKOG RADA	4
1.1. Predmet istraživanja	4
1.2. Značaj istraživanja	4
1.3. Ciljevi istraživanja	5
1.4. Hipoteze istraživanja	5
1.5. Metode istraživanja	6
1.6. Struktura rada	6
II : POJAM PRIVATIZACIJE	9
2.1. Definisanje pojma privatizacije	9
2.2. Predmet privatizacije	11
2.3. Ciljevi privatizacije	12
2.4. Principi privatizacije	14
2.5. Subjekti privatizacije	15
2.6. Kupci u postupku privatizacije	16
2.7. Subjekti nadležni za sprovođenje privatizacije	16
2.8. Sredstva plaćanja u postupku privatizacije	18
III : MODELI PROCESA PRIVATIZACIJE	20
3.1. Interna privatizacija	20
3.2. Eksterna privatizacija	21
3.3. Distribucija (podela) akcija svim građanima	22
3.4. Privatizacija putem formiranja holding kompanija	22
IV : RAZVOJ PROCESA PRIVATIZACIJE	25
4.1. Privatizacija pre političkih promena 2000.godine	25
4.2. Novi (aktuelni) koncept privatizacije	27
V : PRIVATIZACIJA REALNOG SEKTORA	33
5.1. Modeli privatizacije realnog sektora	33
5.1.1. Prodaja kao osnovni model privatizacije u Srbiji	34
5.1.2. Uloga stranih investitora	34
5.2. Rezultati privatizacije realnog sektora	35
VI : PRIVATIZACIJA BANKARSKOG SEKTORA	38
6.1. Specifičnosti privatizacije finansijskih delatnosti	38
6.2. Modeli privatizacije bankarskog sektora	38
6.2.1. Formalna privatizacija i efikasnost banaka	38
6.2.2. Dokapitalizacija formalno privatizovanih banaka	39
6.3. Rezultati privatizacije bankarskog sektora	39
VII : PRIVATIZACIJA JAVNOG SEKTORA	44
7.1. Modeli privatizacije javnog sektora	44
7.2. Rezultati privatizacije javnog sektora	45

VIII : UTICAJ NA EKONOMIJU	51
8.1. Faktori koji utiču na rezultate privatizacije u Srbiji	51
8.1.1. Konkurentnost Srbije.....	51
8.1.2. Poslovno okruženje Srbije.....	57
8.1.3. Zaduženost Srbije	58
8.2. Značaj marketinga i menadžmenta u toku privatizacije	61
8.3. Privatizacija velikih državnih sistema – uloga berzi	63
8.4. Privatizacija kao jačanje i razvoj “starog” privatnog sektora i osnivanje novih preduzeća.....	66
8.5. Uticaj privatizacije na privredni razvoj u Srbiji i u zemljama jugoistočne Evrope.....	67
8.5.1. Makroekonomski pokazatelji Srbije kao rezultat privatizacije.....	70
8.5.2. Regionalni uticaj privatizacije	73
IX : ZAKLJUČAK.....	76
X : LITERATURA.....	78

UVOD

UVOD

Osnovno pitanje promena u zemljama koje se nalaze u procesu tranzicije, gde spada i Srbija, bez sumnje je pitanje svojinskih odnosa. Koncept bilo kog oblika društvenog – samoupravnog modela svojine, gde je svojina svačija i ničija, potpuno je istrošen i prevaziđen. Iz tih razloga proces ukupnih društvenih i privrednih promena, odnosno tranzicije nema alternativu. On, u suštini, predstavlja snažan politički i ekonomski pokret za korenitim promenama u svim sferama društvenog (zdravstvo, obrazovanje, sudstvo, bezbednost...) i privrednog života. Osnovni cilj privrednih promena, odnosno poslovne transformacije, je uspostavljanje vladavine tržišta, reforme svojinskih odnosa, liberalizacije uslova privređivanja i stvaranje efikasnijeg privrednog sistema.

Proces privatizacije zapravo predstavlja aktuelan problem koji postoji već dve decenije u zemljama Evrope tokom procesa tranzicije, a predstavlja oblik vlasničkog prestrukturiranja. Tranzicija je pojam kojim se označavaju takozvane zemlje u tranziciji, zemlje koje prelaze iz komandnog sistema u tržišni sistem, tj. iz socijalizma u kapitalizam. Ali bez obzira na savremenost pojma, privatizacija nije nov pojam u ekonomiji.

Privatizacija se može definisati kao prodaja (ili besplatno davanje) imovine kojom ona prelazi iz državnog ili društvenog u privatni sektor, tj. privatizacija je postupak prodaje društvenog, odnosno državnog kapitala u društvenim preduzećima, javnim preduzećima i drugim pravnim licima, pod uslovima utvrđenim zakonom.¹ Privatizacijom se menja vlasnik društvenog, odnosno državnog kapitala, taj kapital gubi svojstva administrativno kolektivne svojine, tako da je privatizacija sastavni deo ekonomske tranzicije pod kojom se podrazumeva proces prevođenja centralno-planske privrede u tržišnu ekonomiju, što je aktuelni proces u svim postsocijalističkim zemljama. Osnovni cilj privatizacije je povećanje efikasnosti preduzeća proistekle iz zdravijih motiva poslovanja, a kroz smanjenje troškova, finansijsku rekapitalizaciju, bolju radnu disciplinu, bolju organizaciju, nove investicije i slično. Proces privatizacije dovodi do poboljšanja finansijske pozicije države i to na nekoliko načina: od prihoda od privatizacije, od subvencija državnim i društvenim preduzećima, od povećanja poreskih prihoda iz veće ekonomske aktivnosti.

Postojeći model privatizacije u Srbiji je jako loš, niti obezbeđuje privatizaciju, niti privatizovana preduzeća dobijaju na efikasnosti, niti je pravedan. U našoj zemlji se privodi kraj privatizacije, ali su i dalje vidljiva dva problema kada je u pitanju privatizacija i finansijsko tržište. Prvi je taj da je tržište kapitala još nedovoljno razvijeno u odnosu na meru koju bi trebalo, a drugi je taj da privatizacija svih javnih preduzeća nije sprovedena, a ne postoji ni jasan koncept njenog sprovođenja.

---

¹ Vukotić V.(2009), *Privatizacija*, Institut društvenih nauka, Beograd, str 29.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVAČKOG RADA

I : METODOLOGIJA ISTRAŽIVAČKOG RADA

1.1. Predmet istraživanja

Pred nama je istraživanje koje pokušava da izvuče pitanja vezana za privatizaciju i posledice koje je ona imala na, pre svega, zaposlene i građane u Srbiji. Ovim problemom i njegovim posledicama se sve ređe bave istraživači iz akademskih krugova. Političari i teoretičari, ovu temu smatraju zastarelom, predmetom koji ne zavređuje njihovu pažnju. Navedeni razlog je bio neposredni povod za izbor predmeta našeg istraživanja.

Predmet istraživanja je analiza uloge procesa privatizacije u tranzicionim uslovima sa njenim efektima u Srbiji.

Problem istraživanja predstavlja na koji način država može sprovesti proces privatizacije koji bi bio efikasan prema preduzećima koja se nalaze u tranziciji.

U radu je definisan pojam privatizacije sa svim svojim elementima, navedeni su modeli procesa privatizacije, objašnjen je razvoj privatizacije kroz dve faze (pre političkih promena 2000.godine i novi koncept privatizacije nakon političkih promena), a nakon toga je objašnjen proces privatizacije realnog sektora, bankarskog sektora i javnog sektora kroz modele i rezultate privatizacije u navedenim oblastima.

1.2. Značaj istraživanja

Značaj istraživanja je u bližem razumevanju efekata procesa privatizacije preduzeća sa posebnim osvrtom na ostvarene rezultate ovog procesa u Srbiji.

U istraživanju smo koristili teorijsko-empirijske aktuelnosti. Istraživana su opšta naučna saznanja, stručna literatura i javno dostupni podaci koji su bili dostupni putem interneta, naučnih foruma i biblioteka.

Reč privatizacija bila je u poslednjoj deceniji prošlog i prvoj deceniji ovog veka nezaobilazna tema u širokom spektru interesovanja običnih ljudi, političara, javnih i naučnih radnika, sve do 2008. godine kada je nastupila svetska ekonomska kriza. Odjednom, teme vezane za perspektive i blagodeti privatizacije u stručnim i naučnim krugovima su postale nepoželjne. Problemima, a posebno posledicama privatizacije se danas retko ko bavi. Aktuelnost istraživanja se time dodatno stavlja na proveru.

1.3. Ciljevi istraživanja

Opšti cilj rada je istraživanje socijalno-ekonomskih posledica procesa privatizacije u Srbiji. Realizacija ovog istraživanja bila je usmerena na efekte procesa privatizacije, kako bi se stekla potpunija i realnija slika o trenutnom stanju privatizovanih preduzeća.

Naučni cilj istraživanja je naučni opis svih ili skoro svih elemenata procesa privatizacije i instrumenata koji se mogu koristiti u tranzicionim uslovima u Srbiji.

Društveni cilj istraživanja je da rezultati našeg istraživanja mogu da pomognu kao alternativno rešenje u prevazilaženju problema privatizacije preduzeća koristeći efikasne instrumente.

1.4. Hipoteze istraživanja

Generalna hipoteza rada:

- ✓ Analiza uloge procesa privatizacije u tranzicionim uslovima kroz sagledavanje rezultata i posledica privatizovanih preduzeća u Srbiji.

Posebne hipoteze rada:

- ✓ Uspeh privatizacije zavisi od istinske opredeljenosti vlade. Preduslov je da rukovodstvo, kako u državnim organima, tako i u preduzećima bude opredeljeno prema privatizaciji;
- ✓ Privatizacija zahteva jasan plan koji sadrži osnovne ciljeve, principe, metode i neophodne institucije privatizacije. Privatizacija se ne može obavljati prema ugovorenoj formuli i krutoj proceduri, stoga zahteva maksimalnu fleksibilnost i oportunizam;
- ✓ Privatizacija zahteva početan uspeh. Efekat demonstracije je bitan, pogotovo na početku sprovođenja tog procesa. Zato prvi pokušaji privatizacije moraju biti uspešni i da bude nadu da privatizacija donosi boljitak;
- ✓ Maksimalna cena nije uvek i optimalna cena. Uvek je važno šta će se desiti posle privatizacije. Tako je, umesto postizanja veće cene, važnije procenjivati mogućnosti novog vlasnika da proširi svoju delatnost, uvede novu tehnologiju, poboljša upravljanje, i posebno, šta će se desiti sa zaposlenima i kakve su obaveze novog vlasnika prema zaposlenima;
- ✓ Privatizacija je u funkciji razvoja svojinske demokratije. Zapravo, privatizacija je put za jačanje političke demokratije, a kroz „demokratizaciju kapitala“ privatizacija doprinosi i ekonomskoj stabilnosti i stvara nove interesne grupe koje prihvataju tržišni sistem i privatnu svojinu;

- ✓ Za uspeh privatizacije neophodni uslovi su brzina i sveobuhvatnost. Uspešni programi privatizacije ostvareni su u skokovima i velikom brzinom, dok oni koji nisu uspeli, obično su bili spori i postepeni.²

1.5. Metode istraživanja

Uzimajući u obzir specifičnosti predmeta istraživanja koristili smo različite metode kako bi zadovoljili osnovne metodološke zahteve- objektivnost, pouzdanost, opštost i sistematičnost.³

U istraživanju koristimo *osnovne metode*- analitičke metode; *opštenaučne metode*- hipotetičko-deduktivne i istorijsko-komparativne metode, *posebne metode*- dijalektički metod i *metode prikupljanja podataka*- analizu sadržaja dokumenta i statistički metod.

U istraživanju korišćene su metode prema navedenim kriterijumima:

- ✓ Opštost- naše istraživanje je *pojedinačno* (obuhvata samo jednu komponentu pojave u strogo određenoj jedinici vremena i prostora);
- ✓ Svojstvo predmeta- naše istraživanje je *empirijsko-teorijsko*;
- ✓ Vreme- naše istraživanje je *transverzalno* (bavi se presekom pojava u jednom vremenskom odsečku);
- ✓ Pripadnost nauci- naše istraživanje je *interdisciplinarno* (predmet istraživanja obuhvata više disciplina jedne nauke);
- ✓ Aktuelnost predmeta istraživanja- naše istraživanje je *kombinovano* (predmet istraživanja čini istovremeno prošlost, sadašnjost i budućnost);
- ✓ Svrha istraživanja- naše istraživanje je *verifikatorno* (usmereno je na proveru postojećeg naučnog saznanja);
- ✓ Funkcija istraživanja- naše istraživanje je *primenjeno* (nastoji da naučna saznanja naučne teorije obradi tako da utvrdi mogućnost njihove praktične primene).

Primenom navedenih metoda istraživanja postiže se ostvarivanje opšteg, naučnog i društvenog cilja istraživanja.

1.6. Struktura rada

Istraživanje smo predstavili na sledeći način:

² Efekti procesa privatizacije u Srbiji (2011), Socijalno-ekonomski savet Republike Srbije, Beograd

³ Miljević M. (2012), *Uvod u metodologiju društvenih istraživanja*, [http:// master.crnarupa.singidunum.ac.rs/](http://master.crnarupa.singidunum.ac.rs/)

U *prvom delu* izneli smo predmet istraživanja, ukazali na njihov značaj, ustanovili naučni i društveni cilj, postavili hipoteze istraživanja, izneli metode istraživanja i opisali strukturu rada.

U *drugom delu* definisali smo pojam privatizacije sa stanovišta nekoliko najvažnijih aspekata (predmet privatizacije, ciljevi privatizacije, subjekti privatizacije, kupci u postupku privatizacije, subjekti nadležni za sprovođenje privatizacije i sredstva plaćanja u postupku privatizacije).

U *trećem delu* istakli smo korišćene modele privatizacije u Srbiji (interna privatizacija, eksterna privatizacija, distribucija akcija građanima i privatizacija putem formiranja holding kompanija).

U *četvrtom delu* ukazali smo na razvoj procesa privatizacije u Srbiji kroz dve navedene faze (pre političkih promena 2000.godine i novi koncept privatizacije koji je usledio nakon političkih promena 2000.godine).

U *petom delu* objasnili smo privatizaciju realnog sektora kroz modele privatizacije koji su primenjivani u Srbiji i rezultata privatizacije ostvarenih u ovom domenu.

U *šestom delu* objasnili smo proces privatizacije bankarskog sektora isticanjem specifičnosti privatizacije finansijskih delatnosti i rezultata privatizacije u ovom sektoru.

U *sedmom delu* objasnili smo proces privatizacije javnog sektora kroz korišćene modele privatizacije i rezultate koji su ostvareni u Srbiji.

U *osmom delu* objasnili smo koji je uticaj proces privatizacije imao na ekonomiju Srbije i zemalja u okruženju isticanjem faktora koji su uticali na rezultate privatizacije u Srbiji kao što su: konkurentnost, ekonomske transakcije i kretanje kapitala, poslovno okruženje i zaduženost Srbije.

U *devetom delu* smo izneli zaključak u skladu sa prethodno navedenim hipotezama i analizom efekata procesa privatizacije u Srbiji.

U *desetom delu* izložili smo korišćenu literaturu u našem istraživanju.

POJAM PRIVATIZACIJE

II : POJAM PRIVATIZACIJE

Privatizacija je aktuelni problem u Srbiji već nekoliko decenija. Pojedini loši primeri privatizovanih preduzeća naveli su nas da detaljnije proučimo ovu temu.

2.1. Definisanje pojma privatizacije

U najširem smislu, privatizacija predstavlja transfer resursa od jednih ka drugim nosiocima vlasništva i upravljanja od kojih se očekuje efikasna upotreba tih resursa.⁴

Da bi potpunije razumeli definiciju privatizacije moramo razgraničiti vrste i karakteristike vrsta svojine. Postoje različiti oblici svojine, ali najznačajnija podela svojine koja odgovara ovoj temi privatizacije je na kolektivnu i privatnu svojinu.

Osnovna karakteristika kolektivne svojine je društvena proizvodnja i neposredno podmirenje potreba. Cilj same proizvodnje je zadovoljenje potrebe članova kolektiva. Moramo zaključiti da se kolektivna svojina vezuje za naturalnu proizvodnju, gde su obim, i struktura proizvodnje unapred određeni, potrebe su unapred poznate i na njih utiče mnoštvo faktora (politički, moralni, religiozni,...), i raznovrsnost ovih potreba je mala. Kolektivna svojina odgovara autokratskom modelu vlasti, a znatno manje demokratskom, takođe joj odgovara kolektivna odgovornost (prisvajanje nije na bazi ekonomskih kriterijuma već shodno položaju političkoj hijerarhiji).

Privatna svojina je nastala tokom evolucije kolektivne sredine. Nosilac proizvodnje više nije zajednica, već pojedinac. Cilj same proizvodnje se menja, cilj proizvodnje postaje sticanje profita, kroz realizaciju proizvodnje na tržištu.

Prilikom pojave pojma privatne svojine dolazi i do pojave pojma robe (proizvod koji je realizovan na tržištu). Veze između pojedinaca u društvu se uspostavljaju preko tržišta, koje omogućuje potrošaču mogućnost izbora, isto tako svi proizvođači imaju rivala- konkurenta. Svi učesnici na tržištu su izloženi konkurenciji. Možemo zaključiti da je privatna svojina odlika savremene robno- novčane proizvodnje, u kojoj su zastupljene tehnička i društvena podela rada.

Koja je svojina ekonomski efikasnija- privatna ili državna? Oko ovog pitanja bilo je sukoba mišljenja gotovo jedan vek. Istorija je pokazala da je privatna svojina jedini zdrav temelj ekonomskog života.

Iskustva sa državnom svojinom su bila nepovoljna. Državna preduzeća su obično funkcionisala ispod očekivanja, a na štetu i državne blagajne i potrošača. Loše vođena i podvrgnuta političkim ciljevima, sa viškom zaposlenih i lošom

⁴ <http://sr.wikipedia.org/wiki/Privatizacija>

organizacijom, sa zastarelom tehnologijom, nekonkurentna, uvek zavisna od državne pomoći, sa previsokim cenama, ta su preduzeća jasan dokaz kako inferiorne efikasnosti državne svojine, tako i nerealnosti ideje o razvijenoj državi.

Početak novog milenijuma u našoj zemlji označio je sprovođenje reformi čiji je cilj izgradnja pravno stabilne države sa tržišnom privredom kao ekonomskom podlogom i afirmacija individualno-civilnog društva visoke tehnologije koje se svuda pokazalo superiornijim u odnosu na dosadašnji društveni sistem. U društvu zasnovanom na privatnoj svojini i tržištu, sa jedne strane, i građanskoj demokratiji, sa druge, uspešnije se stvara društveno bogatstvo i bolje rešavaju različiti interesi i društvene protivrečnosti. Iz tog razloga, reformski koncept insistira na zameni nesvojine-svojinom, nerada- radom, neuspeha- uspehom, nekonkurencije- konkurencijom, neznanja- znanjem. Ključna etapa reformskog koncepta je privatizacija koja će rezultirati radikalnom promenom svojinske strukture.

Privatizacija je zadnjih decenija najfrekventnija reč koju stalno pominju na televiziji, radiju i na drugim medijima, kao i u vladama zemalja u tranziciji, ali i vladama razvijenih zemalja. Privatizacija više nije samo ekonomski termin koji privlači pažnju ekonomistima, već postaje i svetski trend. Privatizacija je postal zvučna reč koju čujemo svuda oko nas, i koja uglavnom ima negativnu konotaciju.

Privatizacija nije prost niz transakcija, već kontinualan i dugotrajan proces koji zavisi od mnoštva faktora i uvek mora biti fleksibilan, sa mogućnošću promene plana privatizacije, jer se uslovi na tržištu jako brzo menjaju, a samim tim propisani principi, mere i načini privatizacije nisu više najbolja opcija pri sprovođenju samog procesa. Proces privatizacije je najčešće iniciran teškom ekonomskom situacijom, koja za proizvod ima visoke dugove, ili je sam proces iniciran globalnim trendom prelaska sa industrijske na informatičku ekonomiju.

Privatizacija se može definisati kao prodaja (ili besplatno davanje) imovine kojom ona prelazi iz državnog ili društvenog u privatni sektor, tj. privatizacija je postupak prodaje društvenog, odnosno državnog kapitala u društvenim preduzećima, javnim preduzećima i drugim pravnim licima, pod uslovima utvrđenim zakonom.⁵ Privatizacijom se menja vlasnik društvenog, odnosno državnog kapitala, taj kapital gubi svojstva administrativno kolektivne svojine, tako da je privatizacija sastavni deo ekonomske tranzicije pod kojom se podrazumeva proces prevođenja centralno-planske privrede u tržišnu ekonomiju, što je aktuelni proces u svim postsocijalističkim zemljama.

Privatizacija državne i društvene svojine predstavlja osnovni preduslov za priliv investicionog kapitala, restruktuiranje privrede i finansijskog tržišta, stvaranje

---

⁵ Vukotić V.(2009), *Privatizacija*, Institut društvenih nauka, Beograd, str. 29

efiksanog privrednog ambijenta i brže uključivanje u evropske i svetske integracione procese. Privatizacija državnog i društvenog kapitala podrazumeva osnivanje novih i uvođenje evropskih standarda u način rada dosadašnjih tržišnih institucija.

Postoje dva stanovišta koja ističu razloge za sam proces privatizacije:⁶

Prvi, ističe opšti razlog privatizacije koji važi za svaki model privrede i odnosi se na povećanje efikasnosti poslovanja. Argument se stavlja na dva ključna nalaza:

- ✓ Ciljna funkcija privatnog preduzeća jednoznačno je određena i odnosi se na maksimizaciju određenog poslovnog rezultata, dok se ciljnom funkcijom javnih preduzeća osim maksimizacije poslovnih i proizvođačkih, maksimiraju i potrošački viškovi i dobrobiti, i ostvaruju neki državni ciljevi i interesi;
- ✓ Privatna svojina podržava slobodu ulaza na tržište i preduzetničku inicijativu pa tako deluje i na poboljšanje konkurentne strukture tržišta.

Drugi, ističe se specifičan razlog privatizacije koji važi za privrede u tranziciji na izlazu iz privrednog sistema regulisanog i strukturisanog podsredstvom države. U tu svrhu, treba da se omogući:

- ✓ Povećana efikasnost privatizacije;
- ✓ Otkrivanje postojećih, neiskorišćenih resursa u vidu privatne štednje ili stranih investicija;
- ✓ Podršku politici tvrdih budžetskih ograničenja i jačanje finansijske discipline;
- ✓ Izlazak iz monosvojinskog sistema državnog vlasništva i disperzija vlasničkih prava i odgovornosti.

Za uspeh procesa privatizacije neophodno je ostvariti nekoliko važnih preduslova:

- ✓ Izbor odgovarajućih metoda i efikasna organizacija poslova u vezi sa njenom implementacijom;
- ✓ Stabilno makroekonomsko okruženje;
- ✓ Odgovarajuća ekonomska politika;
- ✓ Transparentan sistem i stabilan sistem propisa i mera kojima se regulišu pravila igre u privredi.

2.2. Predmet privatizacije

Iz zakonske definicije proizilazi da je predmet privatizacije državni ili društveni kapital. Pod društvenim kapitalom podrazumevaju se sredstva osnovnog kapitala pravnog subjekta i druga sredstva koja po zakonu čine ukupni kapital, a koja su u

⁶ <http://sr.wikipedia.org/wiki/Privatizacija>,

društvenoj svojini. Društveni kapital se javlja i u preduzećima koja posluju kao društva kapitala nastala iz transformisanih društvenih preduzeća, ako nisu menjala strukturu svog kapitala. Pod državnim kapitalom podrazumevaju se sredstva osnovnog kapitala pravnog subjekta i druga sredstva koja po zakonu čine ukupni kapital, a koja su u državnoj svojini. Zakon o privatizaciji podrazumeva promenu karaktera svojine u celini, tj. prelazak sa društvene ili državne svojine na privatnu svojinu. Predmet privatizacije nije samo kapital, već to može biti i imovina u celini ili deo imovine subjekta privatizacije. Imovina, kao i kapital, mogu biti prodati metodom javne aukcije ili javnog tendera.

U sprovođenju privatizacije često se postavlja pitanje privatizacije zemljišta. U zavisnosti od karaktera zemljišta postoje različiti režimi prometa zemljišta. Građevinsko zemljište je u prometu ako Zakonom nije drugačije predviđeno, dok se gradsko građevinsko zemljište u državnoj svojini ne može otuđiti od državne svojine. Poljoprivredno zemljište u društvenoj svojini pravnog subjekta privatizuje se kroz privatizaciju kapitala tog subjekta, uz prezentaciju dokumentacije da je zemljište u društvenoj svojini. Zemljište u državnoj svojini koje koristi subjekt privatizacije se ne otuđuje automatski u postupku privatizacije. Kupac ima pravo da koristi zemljište u državnoj svojini tek nakon privatizacije. Predmet privatizacije ne mogu biti prirodna bogatstva i dobra u opštoj upotrebi, kao dobra od opšteg interesa.

2.3. Ciljevi privatizacije

Ciljevi privatizacije mogu biti brojni, a pogodno je podeliti ih na ekonomske i političke. Pri tome bi trebalo imati na umu činjenicu da privatizacija nije sveopšti lek, pa joj ne bi trebalo postaljati i previše ciljeva jer su onda konflikti među njima neminovni.

Osnovni i najvažniji cilj privatizacije je stvaranje efikasne privrede, zasnovane na dominaciji privatne svojine, umesto sada neracionalne, oslonjene na neefikasnu društvenu i državnu svojinu. Višedecenijsko iskustvo naše zemlje govori da na društvenoj i državnoj svojini i njihovim nezdravim podsticajima nije moguće ostvariti ekonomski napredak, već da su stagnacija ili kriza neminovne posledice. Ovaj cilj zasnovan je na očekivanju da će privatni valsnici i menadžeri koji oni postave doneti popravljane performansi i povećati šanse preduzeća da preživi konkurentsku utakmicu kroz uvođenje novih tehnologija i proizvoda, novih finansijskih izvora, bolju organizaciju i radnu disciplinu i generalno, bolje upravljanje preduzećem.

Drugi ekonomski cilj je unapređenje finansijskog stanja države. Kroz prodaju državnog i društvenog kapitala, država može doći do znatnih sredstava, kojima može ili da finansira korisne opšte aktivnosti ili da servisira svoje dugove. Na finansijsku poziciju države pozitivno utiču još dve stvari: ukidanje subvecija koje je do privatizacije davala društvenim i državnim preduzećima i povećanje poreskog prihoda iz veće i efikasnije proizvodnje.

Treći cilj je uklanjanje stalnog favorizovanog društvenog i državnog sektora na račun privatnog sektora, što ovom poslednjem predstavlja veliko ograničenje i onemogućava razvoj. Država je stalno, ali i gotovo neminovno spašavala neefikasna državna i društvena preduzeća subvencijama raznih vrsta (kredit i devize ispod tržišne cene, uvozno favorizovanje, neplaćanje dugova, poreske beneficije i slično), što je značilo preusmeravanje skromnih resursa od produktivnijih ka manje produktivnim i neproductivnim preduzećima.

Među političkim ciljevima su širenje privatne svojine kao temelja liberalno-demokratskog poretka, jačanje srednjeg sloja stanovništva, depolitizacija privrede i društva i slično. Nije dobro, mada je često, korišćenje privatizacije kao sredstva kojim vladajuća stranka želi da poveća svoj politički rejting, jer se tada odluke o privatizaciji ne donose na osnovu ekonomskih, već medijsko-marketingških kriterijuma.

Ciljevi radi kojih se pokreće proces privatizacije se mogu razlikovati u zavisnosti da li se proces privatizacije sprovodi u tržišnim privredama ili u zemljama u tranziciji.⁷

U tržišnim privredama privatizacija treba da poveća efikasnost, obezbedi preraspodelu nacionalnog dohotka i smanji pritisak na budžet, dok u zemljama u tranziciji privatizacija treba da obezbedi ostvarivanje političkih ciljeva u smislu otvaranja procesa demokratizacije društva i ostvarivanja političkih i ličnih sloboda, zatim treba da dovede do stvaranja tržišne privrede sa privatnim preduzetništvom, a zatim da obezbedi i povećanje ekonomske efikasnosti i povećanje budžetskih prihoda (radi ublažavanja negativnih posledica neophodnih radikalnih reformi u mnogim sferama privrede u tranziciji).

Konkretizovani uopšteni ciljevi privatizacije su: otvaranje novih radnih mesta, privredni rast, redovna isplata penzija, realizacija socijalnog programa, porast životnog standarda, podsticanje lokalnog razvoja, finansiranje programa za razvoj privrede i životne sredine, denacionalizacija i mnoštvo drugih. Kao što možemo primetiti u ovim konkretizovanim primerima, uspešnost realizacije ciljeva privatizacije zavisi od budućih vlasnika i države.

Očekivanja od *budućih vlasnika*:

- ✓ Nove investicije;
- ✓ Nova oprema i tehnologija;
- ✓ Savremeni oblici upravljanja;
- ✓ Nove forme organizacije;
- ✓ Nova tržišta;
- ✓ Porast proizvodnje;

---

⁷ Kragulj D.,(2009),*EKONOMIJA: Osnovi mikroekonomske i makroekonomske analize*, Breograd, str.98

- ✓ Porast opšteg životnog standarda.

Očekivanja od *države* kao autentičnog zaštitinika šireg društvenog interesa:

- ✓ Porast efikasnosti privatizovanih preduzeća;
- ✓ Porast proizvodnje;
- ✓ Porast zaposlenosti;
- ✓ Porast izvoza;
- ✓ Porast opšteg životnog standarda.

Pored navedenih ciljeva, postoje i tzv. sekundarni ciljevi procesa privatizacije kao što su:

- ✓ Obezbeđenje budžetskih prihoda;
- ✓ Pomoć lokalnim zajednicama;
- ✓ Rešavanje pitanja restitucije.

Navedeni ciljevi procesa privatizacije nam govore da je ovaj proces izuzetno značajan za razvoj naše zemlje i približavanje naše zemlje razvijenim tržišnim privredama. Iz tih razloga, proces privatizacije je jako delikatna tema i treba joj pristupiti sa velikom oprežnošću obzirom da se efekti neuspele i loše privatizacije preduzeća u Srbiji osećaju među stanovništvom i zemljom u celini.

2.4. Principi privatizacije

Principi procesa privatizacije predstavljaju ponavljajuće aktivnosti tokom sprovođenja samog procesa privatizacije, definisani kao iskustva sprovođenja privatizacije koji imaju usmeravajući karakter:⁸

- ✓ Privatizacija je sredstvo do cilja, a ne sama sebi cilj;
- ✓ Privatizacija je politički proces. Iako ova dimenzija privatizacije nije vidljiva, uvek je prisutna. Nosioi političke funkcije uvek nastoje da ovaj proces iskoriste i za svoju političku promociju. Istovremeno, oni koji donose ključne odluke u privatizaciji su za njih i odgovorni, a oni to jesu samo ukoliko njihov opstanak zavisi od uspeha privatizacije.

Ispitivanje ponašanja vlade u procesu donošenja i izvršavanja odluke o privatizaciji pretpostavlja analizu ponašanja svih učesnika političkom procesu. U tom smislu, ne pretpostavlja se da glasači, političari ili predstavnici vlade slede javni interes, već se pretpostavlja da su oni racionalni u ekonomskom smislu, što znači da je njihov cilj da maksimiziraju korisnost u uslovima postojanja određenih institucionalnih ograničenja. Tako, glasači slede svoje interese prilikom glasanja o privatizaciji, političari predlažu i

---

⁸ Vukotić V.(2009)., *Privatizacija*, Institut društvenih nauka, Beograd, str.58

sprovode programe privatizacije koji odgovaraju njihovim privatnim interesima, između ostalih i da budu izabrani ili reizabrani.

Možemo zaključiti da privatizacija nije samo ekonomski, već i socijalno-politički aspekt. Ona menja distribuciju društvene moći jer je prenosi iz ruke u ruku jednih, obično od države postavljenih menadžera ili političkih partija, u ruke drugih tj. novih privatnih vlasnika.

Međutim, mora se voditi računa o samom toku privatizacije jer je i država u određenim slučajevima i zbog lošeg menadžmenta i lošeg rukovođenja dovela nekadašnje privredne gigante u nelikvidno stanje, i u određenim slučajevima to predstavlja loše sprovedene privatizacije. Zato je neophodno sagledavanje postojećeg stanja javnih preduzeća, definisanje osnovnih parametara i teorijsko i praktično predlaganje modela za optimalnu transformaciju domaćeg preduzeća u savremenu kompaniju. Ambicija je da se stečena znanja u što većoj meri implementiraju u privatizaciji javnih preduzeća u Srbiji, kako bi se unapedio ceo proces.

2.5. Subjekti privatizacije

Krug subjekata koji se mogu privatizovati je veoma velik. Privatizovati se mogu preduzeća i druga pravna lica koje zakonodavac naziva subjektima privatizacije. Subjekt privatizacije je svaki oblik organizovanja koji raspolaže društvenim ili državnim kapitalom. Preduzeća kao subjekti privatizacije su uglavnom društvena preduzeća koja poseduju samo sredstva u društvenoj svojini, zatim preduzeća koja posluju kao društva kapitala, a imaju mešovitu strukturu kapitala, preduzeća koja u strukturi kapitala imaju državni ili društveni kapital, kao i javna preduzeća koja imaju samo državni kapital.

Subjekti privatizacije nisu samo pravna lica koja obavljaju privrednu delatnost, odnosno koja stižu profit, već to mogu biti i neprofitne organizacije. Privatizovati se mogu fondovi, finansijske organizacije, osiguravajuća društva, društvene organizacije i udruženja, sportski klubovi i slično.

Režim privatizacije koji se odnosi na preduzeća odnosi se i na sva druga pravna lica, pod uslovom da posebnim propisima nije predviđeno da se određeni subjekti ne mogu privatizovati.

2.6. Kupci u postupku privatizacije

Kupci u postupku privatizacije mogu biti domaća ili strana, pravna ili fizička lica. Drugim rečima, kao kupci mogu se pojaviti sva zainteresovana i pravna i fizička lica koja su spremna da plate tržišnu cenu i ispune sve druge kriterijume definisane za privatizaciju svakog pojedinačnog subjekta privatizacije.

Kupac, kao fizičko lice, ne mora biti samo pojedinac, već to može biti i grupa fizičkih lica koja će zajedno učestvovati na javnom tenderu ili aukciji. Kupci mogu biti i radnici subjekta privatizacije, kao i menadžment.

Fizička lica kao kupci imaju određene pogodnosti kod isplata kupovnih cena, ali je zato uslovljen strožiji režim u pogledu zadovoljavanja uslova za sticanje statusa kupca. Domaća fizička lica su dužna da pruže dokaze o izmirenim obavezama prema Zakonu o jednokratnom porezu na ekstra dohodak i ekstra imovinu stečenu iskorišćavanjem posebnih pogodnosti. Ako kupac nije obavezan prema odredbama tog zakona, dužan je da o tome pruži dokaz. Domaće fizičko lice koje učestvuje na aukciji dužno je da podnese potvrdu nadležne službe javnih prihoda o izmirenim obavezama po osnovu ostalih poreza, doprinosa i dažbina. Osim navedenog, svi kupci su ravnopravni i imaju ista prava pri učešću na javnom tenderu ili aukciji.

2.7. Subjekti nadležni za sprovođenje privatizacije

Zakon o privatizaciji utvrđuje subjekte koji su nadležni za sprovođenje privatizacije u cilju njene efikasnosti, javnosti i zakonitosti. Zakonom o privatizaciji samo se definišu njihova uloga u postupku privatizacije, dok se položaj, prava, dužnosti i druga pitanja od značaja za njihov rad uređuju posebnim propisima. U postupku privatizacije vodi se Privatizacioni registar pri ministarstvu nadležnom za poslove privatizacije.

Subjekti nadležni za sprovođenje privatizacije su: ⁹

- ✓ Ministarstvo za privredu i privatizaciju;
- ✓ Agencija za privatizaciju;
- ✓ Akcijski fond.

Ove institucije obavljaju razne vrste poslova, koje su međusobno jasno razgraničene, pa je koncept privatizacije u Srbiji zasnovan na jasnom razdvajanju sledećih poslova:

- ✓ Politika privatizacije;

---

⁹ Socijalno-ekonomski savet Republike Srbije (2011): *Efekti procesa privatizacije u Srbiji*, SOLIDAR, Beograd, str.69

- ✓ Organizacija i sprovođenje privatizacije i kontrola postupaka privatizacije;
- ✓ Nadzor nad institucijama i sprovođenjem procesa privatizacije.

Strukturiranje institucija je izvršeno po principu doslednog razdvajanja političke sfere privatizacije od operativnih aktivnosti na njenom sprovođenju. Analogno prethodnom, politika privatizacije je u isključivoj nadležnosti Ministarstva za privredu i privatizaciju, organizacija i sprovođenje privatizacije i kontrola postupka privatizacije su u nadležnosti Agencije za privatizaciju i Akcijskog fonda, koji ne pripadaju infrastrukturi države. Nadzor nad aktivnostima Agencije za privatizaciju i Akcijskog fonda poveren je Ministarstvu za privredu i privatizaciju, dok je nadzor nad radom ministarstva u nadležnosti Vlade Srbije i Odbora za finansije Skupštine Republike Srbije.

Ministarstvo za privredu i privatizaciju je u nadležnosti Vlade Srbije. Ministarstvo definiše političke ciljeve privatizacije, utvrđuje predloge zakona i podzakonskih akata, tumači zakone i podzakonske akte i ima ovlašćenje da pokrene proces privatizacije, definiše prioritete privatizacije, koordinira aktivnosti između ministarstava na prilagođavanju zakona povezanih sa privatizacijom, postavlja upravne i nadzorne organe institucija koje organizuju i sprovode postupak privatizacije i slično.

Agencija za privatizaciju je pravno lice koje prodaje kapital, odnosno imovinu i promoviše, inicira, sprovodi i kontroliše postupak privatizacije, u skladu sa zakonom. Ona obavlja poslove stečajnog upravnika, ako je stečajno veće imenuje da obavlja te poslove u skladu sa zakonom kojim se uređuje stečajni postupak. U obavljanju poslova kontrole postupka privatizacije, u smislu propisa o privatizaciji, Agencija proverava:¹⁰

- ✓ Procenjenu vrednost kapitala ili imovine subjekta privatizacije;
- ✓ Usklađenost programa privatizacije ili programa restrukturiranja sa propisima;
- ✓ Usklađenost priliva sredstava po osnovu izvršene prodaje sa ugovorom o prodaji;
- ✓ Izvršenje ugovora o prodaju u kojem je Agencija ugovorna strana;
- ✓ Prenos akcija bez naknade zaposlenima.

Osnovna delatnost Agencije je definisana zakonom i definiše se kao posredovanje u procesu privatizacije. Shodno odredbama Zakona o privatizaciji a prema opisu poslova u nadležnosti Agencije, sve njene aktivnosti se mogu grupisati u dva osnovna procesa:

- ✓ Privatizacija;
- ✓ Kontrola postupaka privatizacije i izvršenja ugovora o prodaji.

¹⁰ <http://www.jedinstveni-sindikat.org.rs/arhiva/2008/privatizacija.php#21>

Finansiranje Agencije za privatizaciju je okvirno definisano Zakonom o privatizaciji, prema kojem se sredstva iz budžeta mogu koristiti samo za osnivanje Agencije (kao osnivački ulog), dok se poslovanje Agencije finansira:

- ✓ Prihodima Agencije od subjekata privatizacije i potencijalnih kupaca;
- ✓ Naknadama za pokriće troškova prodaje iz prihoda od prodaje kapitala i imovine;
- ✓ Donacijama međunarodnih finansijskih institucija i donatorskih organizacija.

Sredstva ostvarena od prodaje kapitala u postupku privatizacije uplaćuju se na račun Agencije za privatizaciju, koja ih raspoređuje na sledeći način: 10 % sredstava uplaćuje se Republičkom fondu nadležnom za penzijsko i invalidsko osiguranje, 50% sredstava izdvaja se za finansiranje restrukturiranja i razvoja privrede na teritoriji Republike Srbije, 5% sredstava izdvaja se za isplaćivanje naknade licima čija je imovina nacionalizovana, 5% sredstava izdvaja se za finansiranje razvoja infrastrukture lokalne samouprave prema sedištu subjekta privatizacije. Troškove privatizacije snosi subjekat privatizacije, u visini koju odredi nadležni ministar.

Akcijski fond je pravno lice na koje se prenose akcije radi prodaje u skladu sa Zakonom o privatizaciji i Zakonom kojim se uređuje akcijski fond, dok centralni registar za hartije od vrednosti sadrži jedinstvenu bazu podataka o izdatim akcijama, kao i evidenciju o promenama tih podataka.

2.8. Sredstva plaćanja u postupku privatizacije

Sredstvo plaćanja kupoprodajne cene u privatizaciji može biti domaća i strana konvertibilna valuta. Pored valute, sredstva plaćanja u postupku privatizacije mogu biti obveznice emitovane po osnovu neisplaćene devizne štednje građana, koje su izdate domaćim fizičkim licima, državljanima Republike Srbije. Zakonodavac propisuje ograničenja u pogledu plaćanja obveznicama, a to je da su obveznice, kada su sredstvo plaćanja u postupcima privatizacije, dospele zaključno sa danom prodaje kapitala ili imovine. Plaćanjem prodajne cene samo dospelim obveznicama omogućava se brz priliv kapitala u subjekte privatizacije i ne usporava se njegov razvoj.

Zakon ne isključuje u potpunosti mogućnost isplate prodajne cene u obveznicama po osnovu neisplaćene devizne štednje građana, bez obzira na rok njihovog dospeća. Plaćanje ovakvim obveznicama moguće je ukoliko se kapital ili imovina prodaju u postupku javne aukcije, i ukoliko nisu mogli biti prodati za sredstva plaćanja u domaćoj ili stranoj valuti ili u dospelim obveznicama za neisplaćenu deviznu štednju.

MODELI PROCESA PRIVATIZACIJE

III : MODELI PROCESA PRIVATIZACIJE

Postoje četiri modela privatizacije, a to su:¹¹

- ✓ Interna privatizacija;
- ✓ Eksterna privatizacija;
- ✓ Distribucija (podela) akcija svim građanima;
- ✓ Privatizacija putem formiranja holding kompanija.

Iako se u većini literature izdvajaju samo ova četiri osnovna modela privatizacije, sam proces privatizacije se može sprovesti pomoću jako mnogo modela, ali važno je napomenuti da je svako preduzeće jedinka za sebe, i da se u praksi koriste različite kombinacije različitih modela privatizacije.

3.1. Interna privatizacija

Interna privatizacija podrazumeva prodaju (po veoma niskim cenama) ili besplatno ustupanje akcija preduzeća radnicima koji u njemu rade ili su radili (penzioneri). Prodaja akcija se vrši uz određeni popust ili kroz raspodelu akcija, što se određuje na bazi radnog staža, visine plate i slično. Besplatna podela akcija se često kombinuje sa njihovom prodajom.

Takođe, dolazi do pojave pojma "druga runda" u privatizaciji, u internoj privatizaciji znači da se akcije prodaju onima koji za njih najviše plate, pod uslovom da rade u tom preduzeću. Po pravilu, akcije se mogu prodati po nižim cenama, jer je kupovna moć zaposlenih ili većine nedovoljna. Uz to, niska cena akcija izaziva radoznalost i povećanje interesa za privatizaciju kod zaposlenih.

Pod internom privatizacijom podrazumeva se i model ESOP (plan akcionarstva zaposlenih). Shodno ovom modelu, zaposleni formiraju fond kome poslovne banke daju kredit do visine vrednosti preduzeća. Radnici otplaćuju kredit, i u srazmeri prema otplaćenom delu kredita dobijaju akcije da bi potpunom otplatom kredita radnik postao potpuni vlasnik svog dela akcija. Zavisno od usvojenih i unapred dogovorenih pravila, radnik može da proda akcije preduzeća bilo kom drugom kupcu ili one ostaju u portfelju preduzeća do njegovog odlaska u penziju.

Prednosti interne privatizacije su:

- ✓ Veoma se lako i brzo sprovodi;

---

¹¹ Kragulj D.,(2009),*EKONOMIJA:Osnovi mikroekonomske i makroekonomske analize*,Breograd,str.98

- ✓ Politički je popularna među radnicima zaposlenim u uspešnim preduzećima, jer oni po nižim cenama kupuju akcije koje imaju veću tržišnu vrednost;
- ✓ Predstavlja spontani proces jer do privatizacije dolazi voljom zaposlenih radnika bez državnog uticaja.

Nedostaci interne privatizacije su:

- ✓ Postoji mogućnost manipulacije radnicima od strane direktora i lica koja kontrolišu preduzeće;
- ✓ Postoji mogućnost namernog stvaranja gubitka preduzeća, čime se smanjuje njihova vrednost, a to znači i vrednost koju treba platiti u privatizaciji (razlog zbog koga su u mnogim zamljama stvorene državne agencije za privatizaciju);
- ✓ Korišćenje ovog modela podrazumeva privilegiju zaposlenih radnika u uspešnim preduzećima u odnosu na radnike koji su zaposleni u neuspešnim firmama i radnike u društvenim delatnostima i javnim službama;
- ✓ Izuzetno mali budžetski prihodi.

3.2. Eksterna privatizacija

Eksterna privatizacija podrazumeva prodaju akcija na javnim licitacijama na kojima mogu učestvovati svi građani, iz zemlje i inostranstva. Akcije se prodaju onima koji ponude najvišu cenu za njih. U eksternoj privatizaciji postoje mehanizmi samog procesa sprovođenja privatizacije u cilju zaštite malih investitora i smanjenja koncentracije vlasništva.

Postoji mogućnost organizovanja više aukcija po određenim pravilima ako se javi povećano interesovanje stranih investitora zbog veoma pristupačnih cena akcija, a ima i političkih razloga da se odredi procenat akcija koji se može prodati stranim licima. Novac dobijen eksternom privatizacijom pripada državi.

Prednosti eksterne privatizacije su:

- ✓ Obezbeđuju visoke budžetske prihode;
- ✓ Obezbeđuju optimalnu alokaciju akcija koja je izvršena na ekonomskim principima, što znači da su do akcija došli oni koji su za njih spremni da najviše i plate;
- ✓ Ako se radi o stranim investitorima, ovaj model privatizacije obezbeđuje državi devizne prihode, a preduzećima po pravilu efikasnije poslovanje i savremeni menadžment.

Nedostaci eksterne privatizacije su:

- ✓ Postoje problemi kod određivanja cene akcija, a koji se javljaju zbog nepostojanja tržišta kapitala u zemljama u tranziciji;
- ✓ Kada su u pitanju strani investitori postoji opasnost da se neopravdano veliki procenat akcija proda strancima, čime država može izgubiti kontrolu nad svojom imovinom;
- ✓ Nepostojanje institucija i informacija za prodaju akcija po realnoj ceni.

3.3. Distribucija (podela) akcija svim građanima

Distribucija (podela) akcija svim građanima se sprovodi prodajom akcija određenog preduzeća po veoma niskim cenama ili njihovim besplatnim ustupanjem svim građanima iznad 18 godina starosti (kriterijumi za podelu akcija mogu biti različiti).

Nakon dobijanja akcija, svaki građanin može da kupuje i prodaje akcije na ustanovljenom tržištu hartija od vrednosti, čime se uspostavlja određena koncentracija akcija.

Prednosti distribucije (podele) akcija svim građanima su:

- ✓ Jednostavnost;
- ✓ Egalitarnost- podjednako učešće svih građana u imovini zemlje;
- ✓ Razbijanje zatvorenosti preduzeća i pojedinih prostora;
- ✓ Podstiče rad tržišta kapitala- kod određenog broja građana razvija se potreba da prodaju svoje akcije.

Nedostaci distribucije (podele) akcija svim građanima su:

- ✓ Nema budžetskih prihoda;
- ✓ Velika disperzija vlasništva onemogućava postojanje dominantnog titulara imovine, a što je neophodno za uspešno poslovanje preduzeća;
- ✓ Praktični način sprovođenja ovog modela ne može obezbediti potpunu pravednost podele, zbog različite vrednosti pojedinih preduzeća čije akcije građani imaju, a i ni doprinos pojedinih građana u stvaranju državne imovine nije jednak.

3.4. Privatizacija putem formiranja holding kompanija

Privatizacija putem formiranja holding kompanija se zasniva na ideji da holding kompanije nisu u državnom vlasništvu, već su privatizovane. Akcije holding kompanija se prodaju (ili daju bez nadoknade) svim stanovnicima, a moguće je i stranim licima.

Kupac kupuje akcije nekog holdinga koji kontroliše većinu akcija u nekim drugim preduzećima. Na taj način, holding kompanije su zapravo posrednici između akcionara i preduzeća. Očekuje se da holding kompanija obezbedi efikasno poslovanje preduzeća i primenu modernog menadžmenta u njima.

Holding kompanija, zapravo, obavlja finansijske operacije od interesa za preduzeća koja kontrolišu, ali pri tome odlučujuće učestvuju u upravljanju i kontroli svih tokova u preduzeću. Umesto da se ide u pojedinačnu privatizaciju, država osniva nekoliko holding kompanija, koja bi upravljala sa desetinama pojedinačnih preduzeća, sa ciljem da maksimiziraju profit.

Tokom vremena, i ideja holdinga se modifikovala. Umesto da budu u državnoj svojini, holding kompanije bi trebalo da budu privatizovane. Kupac bi kupio akcije u jednom od holdinga i preko njega upravljao preduzećem koja su u njegovom sastavu. Tako se, na posredan način, dolazi do privatizacije.

Prednosti privatizacije putem holding kompanija su:

- ✓ Mogućnost brzog formiranja holding kompanija, čime se omogućava uspostavljanje tržišta kapitala;
- ✓ Na centralno hijerarhijsko mesto holding kompanije mogu se angažovatiiskusni domaći i inostrani stručnjaci.

Nedostaci privatizacije putem holding kompanija su:

- ✓ Nedovoljan uticaj pojedinaca na poslovanje preduzeća;
- ✓ Slab interes građana za otkup akcija holdinga usled nedovoljnog ekonomskog i finansijskog znanja;
- ✓ Proces privatizacije se sporo odvija.

Na osnovu prethodno navednih modela procesa privatizacije možemo zaključiti da vlasnici privatizovanih preduzeća mogu biti različiti:¹²

- ✓ Zaposleni radnici u preduzeću (unutrašnji vlasnici- *inside owners*);
- ✓ Privatna lica iz zemlje ili inostranstva (spoljni vlasnici- *outside owners*);
- ✓ Institucionalni investitori kao što su banke, finansijske institucije, holdinzi, penzioni fondovi i drugi.

---

¹² Vukotić V.(2009)., *Privatizacija*, Institut društvenih nauka, Beograd, str. 51

RAZVOJ PROCESA PRIVATIZACIJE

IV : RAZVOJ PROCESA PRIVATIZACIJE

Rezultati privatizacije u Srbiji su jako skromni. Uzrok tome je verovatno strah prema samom procesu privatizacije što uzrokuje otpor prema istom. Proces privatizacije u Srbiji se odvija u dva talasa, prvi pre političkih promena 2000.godine i drugi nakon političkih promena 2000.godine, tzv. novi (aktuelni) koncept privatizacije.

4.1. Privatizacija pre političkih promena 2000.godine

Pitanja u vezi sa privatizacijom, tranzicijom i reformama u Srbiji su prisutna već dugi niz godina. Posle dužeg perioda dominacije društvene svojine, proces privatizacije u Srbiji je iniciran donošenjem saveznog *Zakona o društvenom kapitalu*¹³ SFRJ i započet 1989.godine. Ovim zakonom otvorena je mogućnost za transformaciju preduzeća u društvenoj svojini u privatna preduzeća, kroz izdavanje i prodaju akcija i kroz celovitu ili delimičnu prodaju preduzeća. Zahvaljujući ovom konceptu, on je pokrenuo veliki inicijalni talas privatizacije. Osnvni modeli privatizacije su bili dokapitalizacija (99,26%), prodaja, i kasnije isplata zarada u akcijama. Rezultat primene ovog Zakona je transformacija (pretvaranje društvenog u akcionarsko preduzeće) 33,17% od ukupnog broja preduzeća na koja se Zakon odnosio.

Naredne, 1990.godine u Srbiji se počinje sa primenom republičkog *Zakona o uslovima i postupku transformacije društvene u druge oblike svojine*. Republički zakon je po konceptualnim obeležjima bio sličan saveznom, ali je u određenim postavkama imao restriktivniji karakter, osnovni modeli ostaju isti- dokapitalizacija i prodaja, a uvodi se i prodaja preduzeća u celini i davanje preduzeća u zakup.

U periodu od 1991.-1993.godine dolazi do drastičnog usporavanja privatizacije (transformisana su samo 134 preduzeća), a paralelno sa tim, na osnovu *Zakona o javnim preduzećima*, dolazi do pretvaranja društvene u državnu svojinu preduzeća u obliku krupne infrastrukture, kao što su: EPS, NIS, JAT, PTT, ŽTP i drugi. Rastuća inflacija postaje "ključni saveznik" zaposlenih u pokušaju da privatizuju preduzeća u kojima rade, tako da se 1993.godine privatizacija opet ubrzava.

Godine 1994. usvaja se *Zakon o izmeni i dopuni zakona o uslovima i postupku pretvaranja društvene u druge oblike svojine*, čime se stvara osnov za reviziju svih izvršenih privatizacija u Srbiji. Suština ovog zakona je bila usmerena na to da poništi inflatorne dobitke koje su zaposleni ostvarili kupujući akcije preduzeća u uslovima hiperinflacije tokom 1992. i 1993.godine. Proveri su podvrgnuta sva preduzeća koja su ranije sprovela privatizaciju, što je prouzrokovalo sudske sporove kod više od 500

¹³ Socijalno-ekonomski savet Republike Srbije (2011): *Efekti procesa privatizacije u Srbiji*, SOLIDAR, Beograd, str.11

preduzeća. Rezultat revizije je bio ne samo zaustavljanje privatizacije, već i obnavljanje strukture kapitala u privredi sa dominantim društvenim vlasništvom.

Između 1994. i 1997.godine, posle izvršene revizije, u osnovi privatizacija nije ni sprovedena.

Na osnovu novog saveznog *Zakona o osnovama promene vlasništva društvenog kapitala SRJ*, usvojenog 1996.godine, republike su dobile slobodu da samostalno konkretizuju privatizacionu proceduru. Tako je 1997.godine Srbija usvojila *Zakon o svojinskoj transformaciji*, kojim je pokrenut novi talas privatizacije. Zakonom je bilo predviđeno više modela privatizacije. Suština koncepta je i dalje ostala insajderska privatizacija, osnovni model je bio prodaja akcija zaposlenima, sa ili bez popusta, sa pravom preče kupovine. Pravo kupovine imali su i strani investitori. Osnovna prednost u ovom zakonu, smatralo se, bila je uvođenje besplatne privatizacije za pojedine kategorije stanovništva.

Brojni nedostaci i nezadovoljavajući rezultati u praksi, nesumnjivo su ukazali na nužnost promene ovog zakona. Prvo, po ovom zakonu privatizacija nije bila obavezna, a decentralizovano odlučivanje, uz nepostavljanje krajnjeg roka, ostavilo je privatizaciju na milost i nemilost igri posebnih interesa u preduzećima. Drugo, pravednost privatizacije je dovedena u pitanje, jer su pravo na poklon akcije, koje su mogle dostići 60% kapitala preduzeća, imali samo zaposleni i penzioneri iz društvenog i državnog sektora, tako da su ostali građani pretvoreni u "protivnike" privatizacije. I treće, odabrani tip akcionarstva zaposlenih je bio veoma nepovoljan sa aspekta restrukturiranja, kasnijeg poslovanja i porasta ekonomske efikasnosti preduzeća- ono nije dovelo do smene neuspešnih rukovodilaca (menadžera).

Veliko ograničenje odnosilo se i na nemogućnost kasnije kupoprodaje akcija koje su kupovane uz popust, čime je smanjena mogućnost razvoja tržišta kapitala, kao i postavljanje privatizacije kao jedne izolovane, parcijalne mere kojoj je stavljeno u zadatak da poboljša performanse srpske privrede.

Zbog svega navedenog ne treba da čude relativno skromni rezultati privatizacije, ostvareni primenom ovog zakona (započeta privatizacija- 428 preduzeća, završen upis u prvom krugu- 284 preduzeća, završen upis u drugom krugu- 246 preduzeća, završena privatizacija- 18 preduzeća).¹⁴

---

¹⁴ Socijalno-ekonomski savet Republike Srbije (2011): *Efekti procesa privatizacije u Srbiji*, SOLIDAR, Beograd, str.13

4.2. Novi (aktuelni) koncept privatizacije

Iako se za početak ubrzanja procesa tranzicije u Srbiji može uzeti trenutak političkih promena, odnosno oktobar 2000. godine, to ne važi kada je proces privatizacije u pitanju. Razlozi za ovo leže u činjenici da je u periodu prelazne vlade bilo pokušaja da se započne privatizacija preduzeća po postojećem zakonu (iz 1997. godine), tačnije pozivani su direktori i zaposleni da otpočnu privatizaciju svojih preduzeća.¹⁵

U razloge za ovo nećemo ulaziti, uglavnom rezultat je bio da je određeni broj preduzeća ušao u proces privatizacije po starom modelu radničkog akcionarstva, ali su već februara 2001. godine usvojene izmene i dopune Zakona o svojskoj transformaciji, kojima je privremeno obustavljena privatizacija po starom zakonu, a do donošenja novog, najduže šest meseci. Privatizacije započete po zakonu iz 1997. godine mogle su biti nastavljene i završene. Pred novom vlašću u Srbiji nalazilo se pitanje izbora modela privatizacije: svakako se nije moglo nastaviti sa dotadašnjim modelom radničkog akcionarstva, pa se postavljalo pitanje da li odabrati vaučerski model, koji je bio vrlo popularan oko sredine 1990-tih godina u nekim zemljama u tranziciji (Češka, Slovačka, Rusija), ili izabrati model klasične prodaje (koji je delimično primenjivan u svim zemljama u tranziciji).

Novi Zakon o privatizaciji donet je u junu 2001. godine, i tada se formalno stvaraju institucionalne pretpostavke za privatizaciju po novom modelu. Međutim, s obzirom da je bilo neophodno doneti i prateću regulativu novog Zakona (uredbe i pravilnici), što je trajalo do avgusta 2001. godine, a zatim i formirati Agenciju za privatizaciju, kao i Akcijski fond, što je sve potrajalo do prvog kvartala 2002. godine, praktično u 2001. godini nije privatizovano ni jedno preduzeće. Dakle, za početak privatizacije po novom modelu možemo uzeti 2002. godinu.

Zakon o privatizaciji iz 2001. godine je postavljao pretpostavke za donekle modifikovan model klasične prodaje. Osnovne odlike izabranog modela su bile sledeće:

- ✓ Prodaja, a ne besplatna podela;

Metod prodaje društvenog i državnog kapitala odabran je sa idejom da se pokušaju naći pravi kupci, u smislu onih koji će iz preduzeća koja se privatizuju (ekonomskih resursa) izvući najviše. Osnovni uzrok takvog izbora bili su dotadašnje tranziciono iskustvo i drugih istočnoevropskih zemalja i iskustvo same Srbije. Pored toga, uzroci takvog izbora bili su i političke prirode, jer je ovaj model donosio znatne prihode budžetu, iz koga bi Vlada obezbedila znatna socijalna davanja, kako bi pridobila narod da prihvati promene.

¹⁵ Mijatović B. (2005), *Privatizacija realnog sektora, Četiri godine tranzicije u Srbiji*, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd, str.187

✓ Prodaja strateškim investitorima;

Vlada je s pravom pridala veliku važnost korporativnom upravljanju u postprivatizacionom periodu, te je optirala za prodaju većinskog paketa (70%) društvenog/državnog kapitala jednom investitoru. Time je omogućeno preuzimanje pune kontrole nad preduzećem od strane jednog većinskog vlasnika, a kako bi se olakšao i učinio efikasnijim veoma složen proces restrukturiranja preduzeća u postprivatizacionom periodu.

✓ Manji deo se poklanja građanima i zaposlenima;

Zakon o privatizaciji ipak predviđa i poklone, ovog puta i zaposlenima i svim ostalim građanima. Zaposlenima se poklanja 30% akcija u preduzećima koja se prodaju aukcijom i 15% u preduzećima koja se prodaju na tenderima, dok se za građane rezerviša po 15% akcija u ovim drugim preduzećima. Na taj način ovaj je zakon pravedniji od prethodnih, jer ne daje samo zaposlenima već i svim ostalima. Svrha poklona je zadobijanje političke podrške za reforme, ali je važno to što poklon ne menja model privatizacije: i dalje postoji većinski vlasnik sa 70% kapitala u novoprivatizovanim preduzećima, što je bitno za način funkcionisanja preduzeća.

✓ Konkurentski metodi prodaje;

Zakon je predvideo dva metoda prodaje, oba konkurentska: aukciju, odnosno licitaciju za manja i slabija preduzeća i tender za veća i bolja, namenjena prvenstveno stranim investitorima. Uvek se prodaje 70% neprivatizovanog kapitala (ostatak od 30% se, kako je navedeno, poklanja zaposlenima i građanima). Među metodima prodaje ne nalazi se direktna pogodba izmenu države i kupca, pošto je ona previše rizična pošto omogućuje korupciju. Kod tih loših preduzeća izvešće se ili uređeno restrukturiranje ili stečaj. Upotrebom isključivo konkurentskih metoda prodaje trebalo je obezbediti maksimalnu transparentnost procesa, tj. onemogućiti korupciju i druge mahinacije ishodom privatizacije. Najvažnija novost tiče se prava Agencije za privatizaciju da pokrene postupak prodaje društvenog kapitala u svakom preduzeću, čime je ukinuta dobrovoljnost privatizacije u Srbiji i obezbeđeno da privatizacija ipak ima kraja.

✓ Restitucija;

Zakonom o privatizaciji predviđeno je da se od svake prodaje 5% prihoda izdvoji za buduće naknade za nacionalizovanu imovinu. Time je potraživanje bivših vlasnika implicitno priznato, ali sam zakon o privatizaciji nije preudicirao rešenja iz zakona o denacionalizaciji.

✓ Restruktuiranje;

Za preduzeća za koja ne bi bilo realnih izgleda da nađu kupca u sadašnjem stanju predviđen je proces restrukturiranja kao privatizaciona priprema. Dve su osnovne ideje kako da im se pomogne: prvo, da se neka od njih podele na više preduzeća i

prodaju atraktivna, a u stečaj pošalju ona koja ne nađu kupca; drugo, da se izvrši otpis dela dugova prema državi, kako bi im se vrednost podigla iznad nule.

Konkretni efekti privatizacije mogu se pratiti uglavnom u realnom sektoru, i delimično u finansijskom sektoru (kroz privatizaciju banaka, dok je privatizacija osiguravajućih društava još uvek na početku). Kada je u pitanju javni sektor, izuzev telekomunikacija, napravljeni su prvi koraci u restruktuiranju NIS-a i JAT-a, ali još uvek bez precizno definisane procedure za ostala javna preduzeća.¹⁶

Osnovne kritike ovog zakona odnose se, između ostalog, na problem metodologije procene vrednosti preduzeća, predugo trajanje postupka restrukturiranja i na odugovlačenje samog procesa privatizacije. Često se u javnosti zamera da model prodaje omogućuje pojedincima da legalizuju novčana sredstva koja su stečena na osnovu saradnje sa prethodnim vlastima ili na nelegalan način.

U tabeli 1. prezentirani su rezultati privatizacije ostvareni primenom aktuelnog zakona.

2002.-2011.	Broj javnih poziva	Ukupno ponuđeno	Ukupno prodato/raskinuto	Procenat uspešnosti	Broj zaposlenih	Knjigovodstvena vrednost
tenderi	301	218	90	41%	67.627	921.038
Tenderi-raskidi ugovora			37		27.014	423.036
aukcije	4.061	2.461	1.555	63%	129.813	976.075
Aukcije-raskidi ugovora			599		55.484	357.184
Tenderi+aukcije	4.362	2.679	1.645	61%	197.440	1.897.113
Tržište kapitala		663	564	85%	115.653	520.003
Prethodno raskinut ugovor		264	172	65%	21.046	95.016
Prethodno privatizovano		1.067	902	85%	85.994	75.963
UKUPNO		3.606	2.381	66%	334.139	2.588.095

IZVOR: Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja Republike Srbije

Kako je proces privatizacije društvenih preduzeća u Srbiji pri kraju, to se pažnja javnosti značajno usmerava na dešavanja u njima nakon promene vlasnika, posebno imajući u vidu da smo u periodu još teže privatizacije javnog sektora i što ne bismo

¹⁶ Privredna komora Srbije (2007), *Ocena efekata dosadašnje privatizacije u Republici Srbiji, Kako završiti privatizaciju u Srbiji*, Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka, Ekonomski fakultet, Beograd, str.35

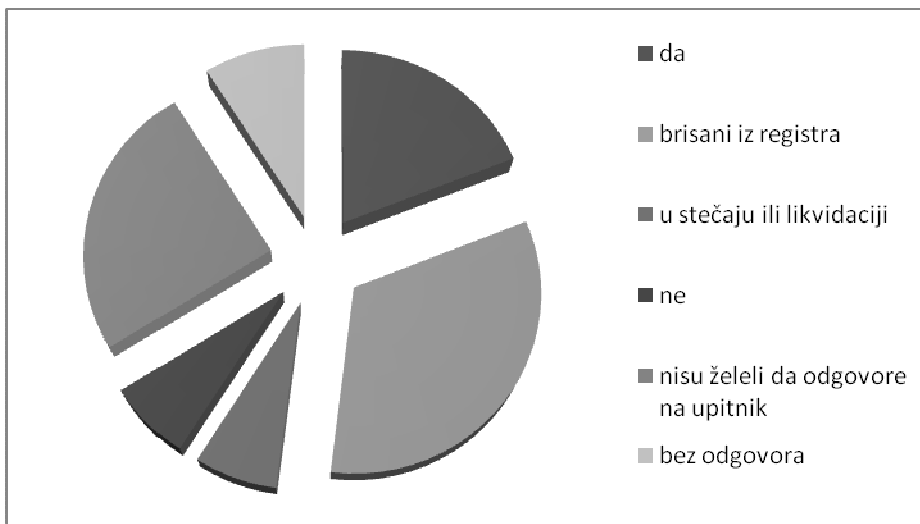
smeli greške ponavljati u njihovom slučaju. Za razliku od mnogih koji su na početku privatizacije mislili da je to lak i jednostavan posao, sigurno je da bi se danas jako mali broj ljudi složilo sa ovom konstatacijom.

Vreme je pokazalo da je privatizacija veoma “skupa”, da neminovno dovodi do smanjenja radnih prava, povećane nezaposlenosti, socijalne nesigurnosti, promene strukture privrednih subjekata i slično. Međutim, na ovim prostorima kvantitativnih pokazatelja ovih tvrdnji, zasnovanih na konkretnim podacima, nema puno.

Ipak, ocene ovog procesa u poslednje vreme daju mnogi, članovi političke elite, vlast i opozicija, nezavisni intelektualci, analitičari, građani i mnogi drugi. Mišljenja su podeljena i kreću se od hvalospeva, preko umerenog stave da postoje pomaci, ali da su oni nedovoljni, pa se do onih koji smatraju da se nije ništa promenilo. Ono što je karakteristično za većinu ovih ocena, nezavisno u koju grupu spadaju, jeste da je uglavnom reč o političkim stavovima ili političkom marketing, a ne o stručnoj analizi zasnovanoj na empirijskim podacima, koji nastoji da ovaj proces posmatra u svetlu stvarnih poteza i njihovih kratkoročnih i dugoročnih posledica.

Prema rezultatima istraživanja autora¹⁷, na pitanje: *Da li su rezultati privatizacije bili pozitivni?* izvodi se zaključak da je čak 50%, a možda i više privatizacija u Srbiji bilo neuspešno.

Slika 1.- Da li su rezultati privatizacije bili pozitivni?

IZVOR: Socijalno-ekonomski savet Republike Srbije, Istraživanje efekata procesa privatizacije u Srbiji

¹⁷ Socijalno-ekonomski savet Republike Srbije (2011): *Efekti procesa privatizacije u Srbiji*, SOLIDAR, Beograd, str.69

Gornji grafikon ilustruje mišljenja vlasnika privatizovanih preduzeća o uspešnosti privatizacije. Rezultati su prikazani na ukupnom uzorku od 317 privatizovanih preduzeća obuhvaćenih u okviru ovog istraživanja.¹⁸

Od ukupno 317 preduzeća za vlasnike 61 privatizacija je uprkos brojnim teškoćama, završena uspešno i firme su se stabilizovale u svom poslovanju. S druge strane, kada se saberu 104 preduzeća brisana iz registra, 22 preduzeća u stečaju ili likvidaciji i 23 preduzeća čiju su privatizaciju vlasnici ocenili kao nesupešnu, dolazi se do podatka da je od ukupno 317 preduzeća obuhvaćenim istraživanjem u 149 preduzeća privatizacija okončana neuspešno. Ovaj broj je veći, jer u korpusu preduzeća koja nisu želela da učestvuju u istraživanju autora, ima još neuspešno privatizovanih.

---

¹⁸ Socijalno-ekonomski savet Republike Srbije (2011): *Efekti procesa privatizacije u Srbiji*, SOLIDAR, Beograd, str.69

PRIVATIZACIJA REALNOG SEKTORA

V : PRIVATIZACIJA REALNOG SEKTORA

5.1. Modeli privatizacije realnog sektora

Postoje brojni modeli privatizacije realnog sektora, međusobno veoma različiti kako po tehnikama sprovođenja, tako i po postprivatizacionoj strukturi vlasništva i načinu funkcionisanja preduzeća. Nažalost, nijedan od njih nije savršen, već svaki poseduje svoje prednosti i nedostatke. Osnovna su četiri modela: ¹⁹

- ✓ Reprivatizacija (denacionalizacija);
- ✓ Prodaja;
- ✓ Besplatna podela akcija;
- ✓ Akcionarstvo zaposlenih.

Reprivatizacija predstavlja oblik privatizacije zato što obuhvata vraćanje svojine nad državnim ili društvenim preduzećima i drugom produktivnom imovinom bivšim sopstvenicima ili njihovim naslednicima. Pošto reprivatizacija prevashodno zavisi od političke filozofije vlade i pošto tim putem može biti privatizovan manji deo društvenog i državnog kapitala, to ćemo je u nastavku zanemariti.

Najstariji metod privatizacije je *prodaja* preduzeća privatnim licima. Ta tehnika korišćena je i koristi se i dalje u razvijenom delu sveta, kao i u zemljama u razvoju.

Distribucija (podela) akcija svim građanima se sprovodi prodajom akcija određenog preduzeća po veoma niskim cenama ili njihovim besplatnim ustupanjem svim građanima iznad 18 godina starosti (kriterijumi za podelu akcija mogu biti različiti).

Nakon dobijanja akcija, svaki građanin može da kupuje i prodaje akcije na ustanovljenom tržištu hartija od vrednosti, čime se uspostavlja određena koncentracija akcija.

Akcionarstvo zaposlenih podrazumeva znatne popuste na cenu akcija (ili delimično besplatnu podelu) menadžerima i/ili zaposlenima u preduzećima koja se privatizuju. Ona tako predstavlja kombinaciju prodaje i besplatne podele, ali s tim da su beneficije podele ograničene na zaposlene u datom preduzeću. Odloženo plaćanje je uobičajeno, kako bi bio savladan problem nedovoljne kupovne snage zaposlenih. Akcionarstvo zaposlenih popularno je na području bivše Jugoslavije, kao politički najbezbolniji način prelaska iz samoupravne u privatnu privredu. Najbezbolniji zato što akcionarstvo zaposlenih najmanje menja tip kontrole nad preduzećem – ona

---

¹⁹ Vukotić V.(2009)., *Privatizacija*, Institut društvenih nauka, Beograd, str.51

ostaje u rukama zaposlenih, bar u kratkom i srednjem roku, do većeg prometa i koncentracije akcija.

5.1.1. Prodaja kao osnovni model privatizacije u Srbiji

Ne postoji savršen model privatizacije. čak ni odličan, kod koga bi vrline ubedljivo pretezale nad nedostacima. Svaki prate teškoće ove ili one prirode. Stoga je izbor između metoda težak i mora biti zasnovan kako na ciljevima koji se žele ostvariti, tako i na spoznaji relevantnih prilika u zemlji.

Osnovni model privatizacije u Srbiji treba da bude prodaja društvenog i državnog kapitala. Vrlin modela prodaje su znatne i odgovaraju potrebama Srbije.

Prvo, prodaja preduzeća obezbeđuje najbolje upravljanje privatizovanim preduzećima, što je, sa stanovišta ekonomske efikasnosti, najvažnije pitanje privatizacije. Ukoliko se želi zdrava, efikasna privreda, sposobna za dugoročan ekonomski napredak, onda je dobro upravljanje preduzećima koja se privatizuju najvažniji kriterijum izbora modela privatizacije.

Drugo, prodajom društvenog i državnog kapitala obezbeđuje se državi preko potreban prihod, kojim se mogu servisirati državni dugovi, pokriti fiskalni deficiti, finansirati socijalna zaštita i drugi opštekorisni poslovi i/ili koji mogu biti upotrebljeni za smanjenje poreza i doprinosa.

Opredeljenje za model prodaje ne znači jednak metod privatizacije u svakoj prilici, niti u svakom preduzeću. Jednom će postupak privatizacije pokrenuti država, drugi put samo preduzeće, treći put zainteresovani investitor. Jednom će se koristiti tender, drugi put javni upis akcija, treći put licitacija, četvrti put stečaj. Jednom će se plaćanje vršiti u novcu, drugi put pretvaranjem potraživanja u ulog, treći put starom deviznom štednjom. Jednom će se novčano plaćanje obaviti odjednom, drugi put na rate.

Diversifikacija tehnika prodaje, ukoliko se konzistentno izvede, može samo da potpomogne i ubrza proces privatizacije.

Izbor metoda privatizacije zavisi od veličine preduzeća. Ukoliko je veliko, državni interes za njegovu privatizaciju je znatan i potreban je tehnički sofisticiran pristup. Ukoliko je malo, moguća je i potrebna veća fleksibilnost.

5.1.2. Uloga stranih investitora

Stranim investitorima treba dati jednaka prava u procesu kupoprodaje kao domaćim investitorima. Ne postoji nijedan dobar razlog za njihovu diskriminaciju. Prodaja bi se

odvijala po realnoj ceni, bez popusta, pa bi i strani investitori u potpunosti platili preduzeća ili imovinu koju žele da steknu u vlasništvo. Nacionalni ponos (ili „suverenost“) čuva se ekonomskim napretkom i blagostanjem građana, kao i povećanom naplatom poreza, a ne nacionalnom svojinom nad preduzećima koja loše funkcionišu.

Dva su osnovna razloga za uključivanje kvalitetnih stranih investitora u proces privatizacije:²⁰

- ✓ strani investitori stvaraju povećanu tražnju za akcijama preduzeća, što vodi višoj ceni akcija prilikom privatizacije, a time i većem prihodu države; još važnije, bez stranog učešća, privatizacija kroz metod prodaje ne bi bila moguća u Srbiji, a zbog oskudice domaćeg kapitala u odnosu na vrednost preduzeća koja se prodaju;
- ✓ strani investitori, kada su dominantni vlasnici (strateški investitori), donose upravljačke sposobnosti, organizaciju, tehnologiju, kapital, što sve omogućuje valjano restrukturiranje sada nedovoljno efikasnih domaćih firmi i njihovo pretvaranje u konkurentske proizvođače.

Strani investitori mogu naći interes za ulaganja u Srbiju iz dva razloga: prvi su poslovne mogućnosti koje pruža domaće tržište, a kroz kupovinu domaće firme koja uživa ugled i ima udeo na tom tržištu; drugi je jeftina radna snaga, a s orijentacijom na izvozne poslove (ovome će bitno doprineti preferencijalni aranžmani Srbije sa Evropskom Unijom i sveopšta liberalizacija svetske trgovine).

5.2. Rezultati privatizacije realnog sektora

Kada su u pitanju rezultati privatizacije realnog sektora, po novom konceptu privatizacije do sada je prodato oko 1900 preduzeća, što čini 73% od ponuđenih preduzeća na prodaju, ali ne i od ukupnog broja preduzeća koja se nalaze u različitim fazama ovog procesa. Ilustracija u vezi sa tim, data je u sledećoj tabeli:

Tabela 2. – Rezultati privatizacije realnog sektora u periodu od 2002.godine do danas

Metod privatizacije	Broj ponuđenih preduzeća	Broj prodatih preduzeća	Procenat uspešne prodaje
Tenderi	154	77	50%
Aukcije	1.817	1.360	75%
Tržište kapitala	517	446	75%
UKUPNO	2.588	1.883	73%

Izvor: Agencija za privatizaciju

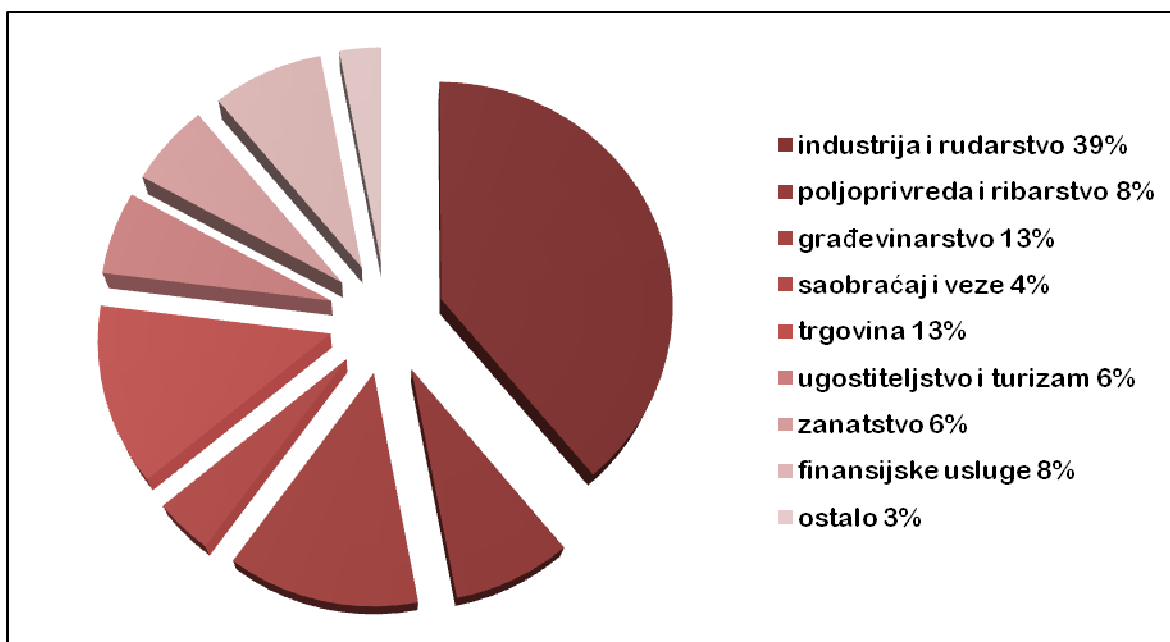
²⁰ Privredna komora Srbije (2007), *Ocena efekata dosadašnje privatizacije u Republici Srbiji, Kako završiti privatizaciju u Srbiji*, Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka, Ekonomski fakultet, Beograd, str.70

Ostalo je još 600 preduzeća - kandidata za privatizaciju, ali pri tom treba imati u vidu, da su to uglavnom, kako delovi preduzeća proizašli iz procesa restrukturiranja, tako i manje atraktivna preduzeća koja do sada nisu uspela da nađu kupca, uključujući i preduzeća koja su imala neuspešnu aukciju/tender. U toj grupu su, takođe, i ona preduzeća čija je prodaja iz različitih razloga otežana i zahteva međuinstitucionalna usaglašavanja.

Na grafikonu 2 prikazan je granski raspored preduzeća, privatizovanih putem aukcije i tendera u periodu od 2002. godine do danas. Na osnovu detaljnijih istraživanja utvrđeno je da prednjače preduzeća iz oblasti industrije i rudarstva, a posebno proizvođači prehrambenih proizvoda, hemijskih proizvoda, građevinskog materijala, obojenih metala i tekstilnih proizvoda.

Grafikon 2. – Struktura privatizovanih preduzeća po granama

Izvor: Agencija za privatizaciju

PRIVATIZACIJA BANKARSKOG SEKTORA

VI : PRIVATIZACIJA BANKARSKOG SEKTORA

6.1. Specifičnosti privatizacije finansijskih delatnosti

Finansijske delatnosti (komercijalno bankarstvo, osiguranje, investiciono bankarstvo) se razlikuju od delatnosti realnog sektora po dva obeležja, koja su vrlo bitna za njihovu privatizaciju.

Prvo obeležje je struktura bilansa u kom dominiraju pozajmljeni izvori u pasivi i krediti u aktivu. Kapital banke nije, kao u slučaju industrijskog i trgovačkog preduzeća, namenjen dominantno finansiranju fiksne aktive nego održanju solventnosti finansijske institucije, jer su ove delatnosti visoko osetljive na rizike. Zbog toga nije retka pojava da banke imaju negativnu vrednost neto kapitala. U tim okolnostima je privatizacija malo verovatna, čak i kada je poželjna.

Drugo bitno obeležje finansijskog sektora u Srbiji jeste činjenica da je on formalno privatizovan u smislu konverzije banaka i osiguravajućih društava iz ranije društvene vlasničke forme u akcionarska društva. Stvarno stanje stvari je sledeće: privatni kapital čini svega 18% ukupnog bankarskog kapitala. Ostatak čini društveni (sa 80%) i državni (2%) od ukupnog kapitala. Način na koji je ova vrsta privatizacije izvedena i njene posledice otežavaju stvarnu privatizaciju. Zbog toga je u tekstu koji sledi posebna pažnja posvećena analizi efekata formalne privatizacije bankarske delatnosti. Osnovna koncepcija privatizacije se, iz istog razloga, razlikuje od privatizacije realnog sektora.

6.2. Modeli privatizacije bankarskog sektora

Najčešće korišćeni modeli privatizacije bankarskog sektora su:²¹

- ✓ Formalna privatizacija;
- ✓ Dokapitalizacija formalno privatizovanih banaka.

6.2.1. Formalna privatizacija i efikasnost banaka

Formalna privatizacija banaka dovela je do kontraverze koja se može opisati na sledeći način: vlasnici banaka trebalo bi da budu zainteresovani za vlasnički prihod (dividende) i kapitalnu dobit; kao upravljači bankama oni su dominantno zainteresovani za dužničku dobit iz kredita koje primaju od banke (merenu negativnom realnom razlikom vrednosti vraćenog i primljenog kredita). Ali, vlasnici

---

²¹ Privredna komora Srbije (2007), *Ocena efekata dosadašnje privatizacije u Republici Srbiji, Kako završiti privatizaciju u Srbiji*, Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka, Ekonomski fakultet, Beograd, str.85

banaka su, zajedno sa vladom i centralnom bankom, podržavali kamatnu politiku negativnih kamatnih stopa koja omogućava zajmoprimcima pribavljanje visoke dužničke dobiti. Tako je dobijen dužnički model bankarstva. Ova kamatna politika onemogućuje normalno formiranje i održavanja strukturne ravnoteže u bilansima banaka.

Stvarna privatizacija banaka je, više nego u drugim uporedivim zemljama, nužan uslov za normalizaciju njihove delatnosti. Glavni argument u korist ove tvrdnje su sledeći:

- ✓ formalna privatizacija je glavni uzročnik bržeg rasta visokorizične aktive banaka (nenaplativih kredita) od rasta same banke (povećanja njene bilansne sume);
- ✓ u uslovima formalne privatizacije rast banke determinisana je neformalnom regulacijom, odnosno alokacijom kredita političkom naredbom. Najveći rast se u proteklom periodu registruje kod banaka koje imaju najmanju naplatu kredita;
- ✓ ovaj mehanizam ubrzava proces pogoršanja performansi celog bankarskog sektora, jer se najveći iznosi depozita velikih društvenih i državnih preduzeća i kredita centralne banke za likvidnost usmerava bankama koje ga najmanje efikasno koriste. Na taj način je, indirektno, ograničavan i rast dominantno privatnih banaka.

6.2.2. Dokapitalizacija formalno privatizovanih banaka

Formalno privatizovane banke imaju sklonost da uvećavaju nenaplative plasmane brže od rasta ukupne aktive. Zbog toga ove banke imaju potrebu za ubrzanom dokapitalizacijom. U stvarnosti, banke nisu pribavljale kapital na otvorenom tržištu metodom javne ponude. Pribavljanje dodatnog kapitala na ovaj način nije bilo moguće, jer nije poznata vrednost akcija banaka. Ove banke su dokapitalizovane uz upotrebu neke vrste prinude.

6.3. Rezultati privatizacije bankarskog sektora

Kada je reč o privatizaciji banaka, ona se odvija kroz prodaju državnog paketa akcija u bankama u kojima je Republika Srbija stekla vlasništvo po osnovu konverzije obaveza banaka prema poveriocima Pariskog i Londonskog kluba i obaveza po osnovu stare devizne štednje građana. Većinski vlasnik akcija država je postala u 11, a manjinski u 5 banaka, uz zakonsku obaveznu da akcije u bankama stečene po ovim osnovama, proda na tržištu.

Prodaja akcija u državnom vlasništvu se sprovodi putem međunarodnih javnih tendera, a dostavljene ponude se rangiraju na osnovu finansijke ponude, programa zaposlenosti, kao i investicione i razvojne strategije.

U strukturi bilansne sume bankarskog sektora na dan 31.12.2005.godine zapaža se izuzetno visoko učešće bilansne sume koja se odnosi na banke u stranom vlasništvu u ukupnoj bilansnoj sumi (66%) u poređenju sa istim učešćem koje je u 2001.godini iznosilo 13%. Istovremeno, zapaža se izrazit pad učešća bilansne sume banaka u većinskom vlasništvu države (sa bankama u društvenom vlasništvu) u ukupnoj bilansnoj sumi sa 66% krajem 2001.godine, na 23,9% na dan 31.12.2006.godine.

Na početku 2001.godine bankarski sistem Srbije obuhvatio je 86 banaka (67 banaka na teritoriji uže Srbije, 17 banaka na teritoriji Vojvodine i 2 banke na teritoriji severnog dela Kosova i Metohije). Nakon političkih neprilika u zemlji, tadašnja Narodna banka Jugoslavije je sačinila strategiju restrukturiranja banaka radi povratka poverenja u bankarski sistem.

U ovom cilju, Narodna banka Jugoslavije je 2001.godine sprovela niz aktivnosti: 43 dijagnostička ispitivanja, od čega 28 sa inostranim konsultantima, 85 kontrola poslovanja banaka, 13 ocena finansijskog stanja i mogućnosti i ekonomske opravdanosti sanacije.

Do kraja 2001.godine Narodna banka Jugoslavije je na osnovu svojih izvršenih analiza i kontrola, preuzela propisane aktivnosti, koje su rezultirale u sledećem:

- ✓ 23 banke su izgubile dozvolu za rad, uključujući i 4 banke početkom 2002.godine;
- ✓ 4 banke su dobile rok za dokapitalizaciju;
- ✓ 5 banaka se nalazilo u postupku sanacije;
- ✓ Kod 1 banke je uvedena administracija;
- ✓ 5 banaka se nalazilo u kategoriji problematičnih banaka;
- ✓ 17 banaka je bilo pod merama za usklađivanje pokazatelja poslovanja, osim novčanog dela akcionarskog kapitala;
- ✓ 18 banaka se pripojilo drugim bankama.

Domaća banka osnovana u 2001.godini je Nacionalna štedionica banka AD Beograd. Nakon značajnih promena strukture bankarskog sektora tokom 2001. i početkom 2002.godine, kada je zatvoren veći broj banaka, uključujući i najveće finansijske institucije u zemlji, a osnovano nekoliko novih banaka, uglavnom u pretežnom ili potpunom vlasništvu inostranih banaka, tokom 2002.godine broj banaka se značajno promenio.

Ukupan broj banaka na kraju 2002.godine bio je 50 (uključujući i 2 banke iz severnog dela Kosova), od kojih je:

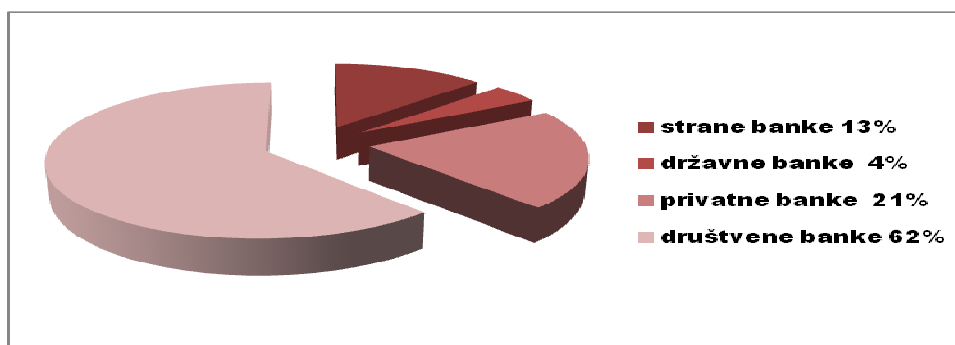
- ✓ 6 banaka pod većinskom kontrolom stranih banaka;
- ✓ 6 banaka u većinskom vlasništvu drugih stranih lica;
- ✓ 15 banaka sa pretežno privatnim kapitalom;
- ✓ 8 banaka sa pretežnim učešćem preduzeća u društvenoj svojini;
- ✓ 11 banaka u postupku privatizacije, uz privremeno većinsko učešće Republike Srbije, od kojih su 3 banke u postupku sanacije;
- ✓ 4 banke sa značajnim učešćem državnog kapitala.

Tokom 2003. i 2004.godine nastavljeno je sa reformom bankarskog sektora u više pravaca.

Reforma banaka u Srbiji kao proizvod privatizacije u periodu od 2000.-2005.godine

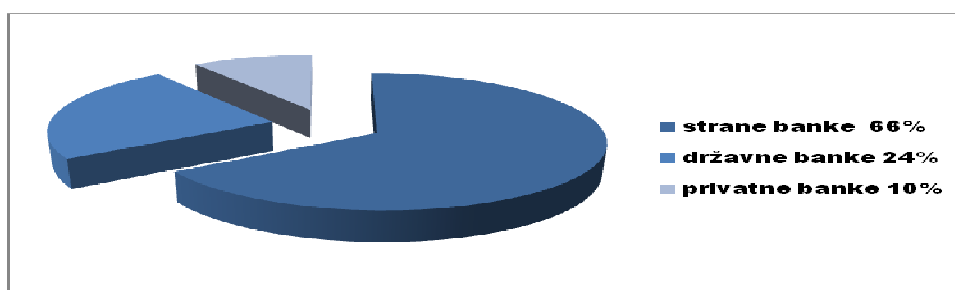
Na grafikonima je prikazano je kretanje broja banaka, bilansne sume i visine kapitala u periodu od 200.-2005.godine ²²

Struktura bilansne sume 31.12.2001.godine

Izvor: Kvartalni i godišnji izveštaji o bankarskom sektoru u Srbiji, dostupno na <http://www.nbs.rs/>

Struktura bilansne sume 31.12.2005.godine

Izvor: Kvartalni i godišnji izveštaji o bankarskom sektoru u Srbiji, dostupno na <http://www.nbs.rs/>

²² Kvartalni i godišnji izveštaji o bankarskom sektoru u Srbiji, dostupno na <http://www.nbs.rs/>

U 2005. i 2006. godini realizovana je prodaja šest banaka: Jubanka – Beograd, Novosadska banka – Novi Sad, Kontinental banka – Novi Sad, Niška banka – Niš, Panonska banka – Novi Sad, Vojvođanska banka – Novi Sad. Prodajom Vojvođanske banke krajem 2006. godine, proces privatizacije banaka je praktično ušao u završnu fazu. Iako država ima zakonsku obavezu da proda svoj paket akcija još u pet banaka (Agrobanka – Beograd, Komercijalna banka – Beograd, Privredna banka – Beograd, Privredna banka – Pančevo, Čačanska banka – Čačak), otvoreno je pitanje kako će se u slučaju tih banaka realizovati postupak privatizacije.

Paralelno sa procesom privatizacije banaka, u borbi za konkurentsku poziciju na tržištu, odvija se i proces prodaje privatnih banaka stranim bankama. Rezultat ovih procesa je znatno povećanje broja banaka sa većinskim stranim kapitalom. Krajem 2006. godine, učešće banaka u većinskom vlasništvu stranih lica povećano je na 77%, učešće banaka u većinskom vlasništvu države je smanjeno na 15%, pri čemu je smanjeno i učešće banaka sa pretežnim privatnim vlasništvom na 8%.

Kada se govori o privatizaciji u oblasti osiguranja, to se praktično odnosi na privatizaciju dva najveća društva za osiguranje, Dunav osiguranje i DDOR Novi Sad. Prema ranijim najavama privatizacija Dunav osiguranja nije planirana u narednih nekoliko godina, ali je u toku restrukturiranje kao deo preprivatizacionog procesa. Kada je reč o privatizaciji DDOR Novi Sad, ona je otpočela 2007. godine, putem tenderske prodaje na kojoj je jedini učesnik bila italijanska osiguravajuća kompanija „Fondarija SAI“. Prema aktuelnijim podacima (oktobar 2008.) ova kompanija poseduje ukupno 99,24% od ukupnog broja akcija DDOR-a, nakon preuzimanja nešto manje od 16% akcija.²³

---

²³ <http://www.ddor.rs/sr/>

PRIVATIZACIJA JAVNOG SEKTORA

VII : PRIVATIZACIJA JAVNOG SEKTORA

7.1. Modeli privatizacije javnog sektora

Načelno posmatrano, privatizacija javnog sektora može se obaviti primenom nekoliko suštinski različitih modifikacija prodaje kao osnovnog modela privatizacije.²⁴

- ✓ Javna prodaja akcija;
- ✓ Prodaja institucionalnim investitorima;
- ✓ Prodaja finansijskim investitorima;
- ✓ Prodaja strateškim investitorima;
- ✓ Prodaja domaćim investitorima.

Javna prodaja akcija može, bar načelno posmatrano, da donese velike privatizacione prihode, odnosno veliki iznos svežeg kapitala. Međutim, ovaj metod privatizacije zahteva veoma razvijeno i efikasno tržište kapitala, značajnu tražnju za kapitalom, a sama procedura privatizacije, koja podrazumeva pripremanje javnih preduzeća za izlazak na berzu, veoma je složena. Ukoliko tržište kapitala u posmatranoj zemlji ne spada u razvijena i efikasna, poput onog u Srbiji, ovaj metod se praktično i ne može primeniti.

Prodaja javnih preduzeća stranim institucionalnim investitorima, pre svega međunarodnim finansijskim institucijama, koji raspolažu velikim iznosima kapitala, otklanja probleme vezane za nerazvijeno tržište kapitala, odnosno probleme vezane za disperzovano vlasništvo. Međutim, institucionalni investitori nisu skloni kupovini velikog udela akcija (kapitala) u javnim preduzećima, još manje kupovini takvih preduzeća u celini.

Privatizacija javnih preduzeća stranim finansijskim investitorima (koji takođe raspolažu velikim iznosima kapitala) slična je, po nekim svojim karakteristikama, privatizaciji primenom prethodnog metoda. Razlika je u tome što su finansijski investitori spremni da kupe većinski paket akcija, pa i javno preduzeće u celini. Međutim, finansijski investitori nisu previše zainteresovani za javna preduzeća. Naime, rok povraćaja investicije u ovim delatnostima je prilično dugačak, postoji značajan regulatorni rizik, a likvidnost plasmana je relativno niska, tako da su finansijski investitori više zainteresovani za one delatnosti u kojima je rok povraćaja investiranih sredstava brži, regulatorni rizik ne postoji, likvidnost plasmana je visoka, a mogućnosti špekulativne zarade na kapitalnim transakcijama veoma velike.

---

²⁴ Cerović B. (2010), *Tranzicija: Zamisli i ostvarenja*, Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd

Sve dosad uočene probleme vezane za razmotrene metode privatizacije javnih preduzeća rešava primena metoda *prodaje javnih preduzeća strateškim investitorima* – velikim i iskusnim stranim, odnosno multinacionalnim kompanijama iz ovih delatnosti. Činjenica da ove kompanije raspolažu velikim iznosima kapitala rešava probleme vezane za nedovoljan iznos privatizacionih prihoda, odnosno probleme vezane za priliv svežeg kapitala namenjenog za investiranje u razvoj javnih preduzeća. Prodaja strateškim investitorima je metod koji je relativno lak za primenu i ne iziskuje složene institucionalne preduslove. Nije potrebno razvijeno i efikasno tržište kapitala. Potrebno je isključivo solidno zakonodavstvo u domenu stranih investicija.

Model *prodaje javnih preduzeća domaćim investitorima* je znatno nepovoljniji u odnosu na prodaju strateškim investitorima, i to gledajući sve kriterijume za vrednovanje privatizacionih metoda. Jedino u slučaju privatizacije malih javnih preduzeća, privatizacija putem prodaje domaćim investitorima može da obezbedi odgovarajući priliv svežeg kapitala. Zbog toga je mogućnost primene ovog metoda privatizacije potrebno ograničiti isključivo na mala javna preduzeća, pre svega u oblasti komunalnih delatnosti, tj. ona preduzeća za koje neće biti zainteresovani strateški investitori.

7.2. Rezultati privatizacije javnog sektora

Privatizacija javnog sektora je skorijeg datuma i konkretni efekti se najpre mogu videti na primeru nekoliko javnih preduzeća koja su završila proces privatizacije. S obzirom da se strategija privatizacije javnih preduzeća još uvek razmatra, ovo poglavlje praktično predstavlja uvod u odgovor na pitanje: kako završiti privatizaciju u Srbiji?²⁵

Iskustva širom sveta pokazuju da ne postoji jedan univerzalni model privatizacije koji je najbolji za sve zemlje i za sve infrastrukturne delatnosti. Takođe, iskustvo ukazuje da je za ispoljavanje pozitivnih efekata privatizacije infrastrukturnih preduzeća neophodno da se pre privatizacije stvori odgovarajući regulatorni okvir u privrednoj grani, kao i da se do određenog nivoa restrukturiraju javna preduzeća. Stvaranje adekvatnog regulatornog okvira jeste od presudne važnosti zbog činjenice da neke delatnosti (ili neki njihovi delovi) u okviru infrastrukture imaju karakter "prirodnog monopola".

Zamena državnog monopola privatnim, u slučaju kada država nije u stanju da adekvatno kontroliše monopolistu (neadekvatni regulatorni okvir, nedostatak

---

²⁵ Matavulj B. (2012), *Efekti privatizacije u Srbiji*, Zadužbina Adrejević, Beograd

nezavisnosti regulatornih tela, korumpirana vlast) – često ima niz nepovoljnih efekata (povećanje cena, stagnacija dostupnosti i kvaliteta usluga), koje kompromituju sam proces privatizacije, što je u nekim slučajevima npr. u Latinskoj Americi dovelo i do renacionalizacije preduzeća u oblasti infrastrukture. Naravno, potreba za kreiranjem regulatornog okvira ne bi smela da bude izgovor za odlaganje privatizacije.

Takođe, u nekim kapitalno intenzivnim delatnostima u kojima je period investiranja vrlo dug, a vrednost investicija visoka, kao što je elektroprivreda, uspostavljanje liberalnog tržišta u nekim slučajevima imalo je za posledicu smanjenje cena i profita, što je uticalo na nedovoljne investicije i izazivalo nestašice struje (npr. Kalifornija). Taj potencijalni problem je još izraženiji u zemljama u razvoju gde su potrebne vrlo visoke investicije da bi se obezbedio visok nivo dostupnosti i pouzdano snabdevanje električnom energijom.

Tokom poslednjih nekoliko godina u javnosti Srbije, ali i kod kreatora ekonomske politike, prisutne su različite ideje u pogledu obima, metoda i dinamike privatizacije javnih preduzeća. Rasprave o privatizaciji potisnule su u drugi plan analizu regulatornog okvira kao i tržišnih struktura koje će se pojaviti kao rezultat procesa privatizacije.

U vezi s privatizacijom javnih preduzeća u Srbiji bitna su sledeća pitanja:

- ✓ koja preduzeća treba trajno (termin trajno treba shvatiti uslovno) da ostanu u većinskom državnom vlasništvu?
- ✓ koje regulatorne, strukturne i druge reforme treba da prethode privatizaciji javnih preduzeća?
- ✓ da li, koliko i kada besplatnih akcija podeliti zaposlenim i građanima?
- ✓ kada, za koja preduzeća i u koliko koraka je opravdano prodati većinski paket strateškom partneru?
- ✓ koja preduzeća i u kom obimu privatizovati preko berze?

Da bi privatizacija javnih preduzeća vodila ka ostvarivanju prethodno navedenih pozitivnih društvenih ciljeva neophodno je usvojiti niz promena u zakonima i podzakonskim aktima koje će omogućiti stvaranje konkurentnog ambijenta u infrastrukturnim delatnostima. Važan elemenat regulatornih reformi koji se odnosi na sva javna preduzeća uključujući i lokalna jeste – ukidanje zakonske odredbe prema kojoj je Republika vlasnik i kapitala i imovine javnih preduzeća. Važno je takođe da pre privatizacije dođe do usvajanja konkretnih regulatornih mera, specifičnih za pojedine oblasti i koje regulišu specifične karakteristike određenih tržišta i tehnologija.

Jedno od aktuelnih pitanja jeste i to koja javna preduzeća treba prodati strateškom partneru – verovatno stranom preduzeću. Generalno, strateškom partneru treba prodati ona javna preduzeća koja zahtevaju značajna investiciona ulaganja, a koja se ne mogu obezbediti iz sopstvenih izvora, dok bi eventualno uzimanje značajnih kredita iz inostranstva imalo za posledicu dalji rast već ionako visoke zaduženosti preduzeća, a verovatno i države kao garanta. Takva preduzeća mogu da opstanu na tržištu Srbije samo u uslovima monopola, a svaki eventualni pokušaj proboja na tržišta jugoistočne Evrope završio bi se visokim dugovima iz kojih bi se finansirao taj proboj.

U vezi s prethodnim stavom jeste i pitanje – da li je optimalno da se strateškom partneru proda većinski paket u jednom koraku ili je bolje da se to uradi u više koraka. Prednost prve opcije jeste u tome što se odmah većinskom vlasniku predaje odgovornost za unapređenje i modernizaciju preduzeća, a što će verovatno uticati na brži rast preduzeća, poboljšanje njegove efikasnosti, poboljšanje kvaliteta proizvoda kao i na brže saniranje ekoloških problema. U slučaju većinske privatizacije slabe podsticaji za sprečavanje ulaska novih privatnih preduzeća i jačanje konkurencije. Prednost druge opcije je što otvara mogućnost značajnog rasta vrednosti većinskog državnog kapitala u narednim godinama, kako usled unapređenja performansi samog preduzeća tako i rasta tržišta Srbije.

U Srbiji je izvršena privatizacija nekoliko javnih preduzeća i ukratko ćemo objasniti način na koji je to izvršeno.

Privatizacija *Telekoma Srbije* ostvarena je 1997. preko Fonda za razvoj. Prodajom 49 odsto Telekoma italijansko-grčkom konzorcijumu dobijeno je ukupno 1,717 milijardi maraka. Ova sredstva su uplaćena u tri tranše i posredstvom Fonda za razvoj u celini raspoređena. Međutim, nikada nije podnet precizan izveštaj koliko je tačno novca dobijeno i kako je potrošen. U Telekomu je bilo i povratnih procesa, podržavljenja imovine, kada je decembra 2002. godine država Srbija otkupila deo vlasništva italijanskog partnera, što znači da je Srbija postala vlasnik 80 odsto kapitala, a grčka kompanija OTE vlasnik 20 odsto.

Zaključkom Vlade Srbije od 2010.godine zaposleni i bivši zaposleni trebalo je da dobiju 6,94 odsto besplatnih akcija Telekoma Srbije, a građani 15 odsto od ukupno jedne milijarde akcija. Vlada Srbije je tada zadužila Telekom da sprovede sve potrebne aktivnosti kako bi se omogućila raspodela akcija i trgovina njima na berzi. Akcije Telekoma Srbije je trebalo da dobije 4,8 miliona građana, kao i zaposleni i bivši zaposleni u tom preduzeću.

Nakon toga, krajem 2011.godine Vlada Srbije je zastala sa podelom besplatnih akcija zbog pregovora sa grčkom kompanijom OTE, a kada je transakcija završena Republika Srbija je ponovo postal vlasnik preostalih 20 odsto akcija Telekoma, pa je

sada većinski vlasnik. Krajem 2011.godine, vlasnici Telekoma Srbije su bili Vlada Srbije sa 80 odsto i grčki OTE sa preostalih 20 odsto, koje je država otkupila za 380 miliona evra. Krajem 2011.godine na tenderu za prodaju 51 odsto Telekoma, srpska Vlada je za taj paket tražila minimalno 1,4 milijarde evra, dok je Telekom Austrija, kao jedini ponuđač na tenderu, ponudila 950 miliona evra. Austrijski ponuđač nije želeo da poboljša ponudu i Vlada Srbije je proglasila tender neuspelim.

Privatizacija *Naftne industrije Srbije (NIS)* dugo je bila jedna od najaktuelnijih tema u našoj javnosti. Ovaj proces je praćen i promenama modela prema kom će se izvršiti privatizacija, jer je došlo do pregovora o gasno-naftnom aranžmanu sa Ruskom Federacijom, odnosno Gaspromnjeftom. Uprkos snažnom lobiju koji se protivio ovom sporazumu, početkom 2008. godine potpisan je Memorandum, a u decembru 2008 potpisan je ugovor o prodaji 51 odsto NIS-a, kao i sporazumi o izgradnji gasovoda i skladišta gasa. Za 51 odsto kapitala NIS-a Srbija je dobila 400 miliona evra, uz obavezu modernizacije NIS-a u iznosu od najmanje 500 miliona evra. Od 1. januara 2009. ovom kompanijom upravlja Gaspromnjeft.

Zaposleni i bivši zaposleni NIS-a i građani Republike Srbije koji su ostvarili pravo na akcije NIS-a u postupku koji je sprovodila Agencija za privatizaciju, postali su akcionari NIS-a 6. januara 2010. godine. Toga dana je odgovarajući broj akcija NIS-a, u skladu sa zakonom, a na osnovu Odluke Vlade Republike Srbije, prenet na zaposlene i bivše zaposlene NIS-a i građane Republike Srbije, koji su upisani kao vlasnici akcija u Centralnom registru hartija od vrednosti. Od 30. avgusta 2010. godine i listiranja akcija NIS-a na A listingu Beogradske berze, akcijama NIS-a trguje se isključivo na berzi.

Akcije aerodroma "*Nikola Tesla*" su takođe primljene na A listu Beogradske berze 2011.godine. To je najkvalitetniji segment tržišta, na kojem su pored akcija Aerodroma i NIS-a, i akcije kompanija "Energoprojekt holding", "Tigar" i "Sojaprotein". Većinski vlasnik aerodroma "Nikola Tesla" je država Srbija koja poseduje 28,5 miliona akcija, odnosno nešto više od 83 odsto.

Pored pet akcija NIS-a koje su građani posedovali od 2010.godine, od 2011.godine su u svom vlasništvu imali i po jednu akciju aerodroma "Nikola Tesla". Trgovanje akcijama aerodroma odvijalo se na isti način kao u slučaju NIS-a. Izlazak aerodroma "Nikola Tesla" na berzu doneo je značajno osveženje. Takođe, za razliku od NIS-a, gde je država prvo pronašla strateškog partnera i prodala mu većinski paket, a tek potom distribuirala akcije građanima, situacija sa akcijama aerodroma je potpuno obrnuta. Mnogi smatraju da je ovo mnogo bolja opcija i za male akcionare i za državu. Za male akcionare zbog toga što će biti otkrivena tržišna cena, a za državu je to takođe reper za formiranje cene njenog paketa, a konačno, sve će biti obavljeno maksimalno transparentno, tako da ne bi trebalo biti sumnji da li je država svoje

akcije prodala ispod cene, nego će akcije prodati na tržištu zvanom Beogradska berza.

Privatizacija JAT-a najnovijeg je datuma. JAT je osnovan pre 66 godina, i danas je, posle tri procene kapitala, četiri konkursa za strateškog partnera i pokušaja da se da na upravljanje srpskim biznismenima, konačno dobio strateškog partnera. Naime, u Beogradu je 01. avgusta 2013. godine potpisan Sporazum o strateškom partnerstvu između države Srbije i nacionalne aviokompanije Ujedinjenih Arapskih Emirata, Etihad, kojim je država Srbija dobila novog avioprevoznika Er Srbija. Time je Etihad postao vlasnik 49 odsto akcija JAT-a i obezbedio 40 miliona evra.

U narednom periodu očekuje se da nacionalna aviokompanija Ujedinjenih Arapskih Emirata Etihad ervejz i Vlada Srbije ulože po 100 miliona dolara u novu srpsku aviokompaniju Er Srbija. Etihad i srpska Vlada uložice najpre po 40 miliona dolara, a kasnije će obezbediti dodatna sredstva u maksimalnom iznosu od po 60 miliona dolara. Etihad je sporazumom kupio 49 odsto JAT-a, a država će, sa 51 odsto udela, ostati većinski vlasnik nacionalnog avioprevoznika sa novim imenom, Er Srbija. Stručnjaci očekuju da bi privatizacija srpskog nacionalnog avioprevoznika trebalo da donese konačno rešavanje problema u poslovanju JAT-a, koji je opterećen dugom od 195 miliona evra.

UTICAJ NA EKONOMIJU

VIII : UTICAJ NA EKONOMIJU

8.1. Faktori koji utiču na rezultate privatizacije u Srbiji

Na rezultate privatizacije u Srbiji veoma važnu ulogu imaju sledeći faktori: ²⁶

- ✓ konkurentnost;
- ✓ poslovno okruženje;
- ✓ zaduženost.

8.1.1. Konkurentnost Srbije

Konkurentnost je danas postala dominantna ekonomska tema. Njenom značaju je, pored tradicionalne potrebe da se bude konkurentniji, daleko bolji od drugih doprinela i svetska ekonomska kriza kroz koju prolaze sve privrede. Konkurentnost je podeljena na mikro konkurentnost (konkurentnost na nivou pojedinačnog preduzeća ili proizvoda), makro konkurentnost (konkurentnost na nivou države) i svodnu ili integralnu konkurentnost koja predstavlja sintezu mikro i makro konkurentnosti.

Faktori konkurentnosti su faktori na strani ponude, faktori na strani tražnje i faktori koji spajaju (sa stanovišta interesa) ponudu i tražnju i dovode do zaključivanja poslova i ugovora ili razlaza partnera (cene, devizni kursevi, carine, transportni troškovi i drugi troškovi konkurentnosti).

Faktori koji dovode do spajanja ponude i tražnje ili razlaza partnera (faktori konkurentnosti u užem smislu) su: ²⁷

- ✓ kvalitet i tehnološka svojstva proizvoda (usluge);
- ✓ cene, korigovane instrumentima spoljno-trgovinske politike u zemlji izvoznici i zemlji uvoznici;
- ✓ način plaćanja;
- ✓ rokovi isporuka i način održavanja;
- ✓ organizacija istupanja na strani tržišta i marketing;
- ✓ razvojno osposobljavanje privrede zemlje kupca;
- ✓ ostali faktori konkurentnosti.

Na međunarodnom tržištu uvek pobeđuju oni proizvođači koji, svojim faktorima konkurentnosti, osvoje preferencije stranih kupaca, nadvladaju stranu konkurenciju i privlače (zaključuju) međunarodne poslove u svoju korist.

²⁶ Matavulj B. (2012), *Efekti privatizacije u Srbiji*, Zadužbina Adrejević, Beograd

²⁷ Unković M.(2010), *Međunarodna ekonomija*, Univerzitet Singidunum, Beograd

U svetskoj privredi je u ovom trenutku zaustavljen pad ali je još uvek neizvesno šta će se dalje dešavati, da li će i kada će rast biti obnovljen i kada će se dostići nivo GDP-a koji je postojao pre krize.

Kada se radi o konkurentnosti, onda u svetskoj privredi ne važi igra sa nultom sumom. To omogućava svakoj zemlji da unapredi svoj prosperitet, ukoliko ostvari rast konkurentnosti, bez obzira na rast ili pad nivoa konkurentnosti drugih zemalja. Tome je u novije vreme posebno pogodovao proces globalizacije koji je, sa jedne strane omogućio prosperitet onima koji povećavaju konkurentnost, ali je sa druge strane, istovremeno relativno povećao troškove onima koji imaju nisku konkurentnost.

Globalizacija je izazvala i promene u okruženju. Pokretači ovog procesa bili su: smanjivanje barijera za razmenu i investicije, brzorastući obim i difuzija znanja i unapređivanje nivoa konkurentnosti u mnogim zemljama. Ostvarivanje prosperiteta u globalizovanoj privredi je vezano za stvaranje što povoljnijih uslova u kojima kompanije mogu unaprediti svoju produktivnost. Otuda je svaka država najodgovornija za stvaranje dobre poslovne klime na svojoj teritoriji.

Primarni ciljevi nisu veličina privrede, obim deviznih rezervi, obim izvoza i slično, već stvaranje najkvalitetnijeg poslovnog okruženja iz čega će proisteci visok životni standard odnosno prosperitet.

Raspoloživi pokazatelji, kao i nekoliko sprovedenih istraživanja, sugerišu da je Srbija u mogućnosti da ostvaruje značajno veći izvoz nego što trenutno uspeva. Svi razlozi tog zaostajanja mogu se svesti na zajednički imenitelj, a to je nedovoljna konkurentnost, ne samo u odnosu na zemlje Evropske Unije, već i u odnosu na zemlje okruženja.

Povećanje vrednosti robe koja se plasira na inostranom tržištu podrazumeva prethodna investiciona ulaganja u neprivlačnu privredu Srbije. Ta karika povezuje problem investiranja u nov tehnologije i opremu, povećanje konkurentnosti izvoza, osvajanje novih izvoznih destinacija i tržišnih nivoa, postizanje viših stopa rasta GDP-a, u jedinstvenu celinu iz koje nije moguće izdvojiti jedan deo a da se ne ugrozi celina.

Tokom 1990-ih godina u privredu Srbije je investirano manje od 50% amortizacije. Još nepovoljniju sliku pokazuju podaci o investicijama u industrijsku opremu: ispod 15% iznosa amortizacije, a poslednjih godina čak ispod 10%.

Sredstva amortizacije su nekritički uključena u tekuću potrošnju čime se svesno potkopavala baza za kasniji privredni rast, a standard održavao većim nego što bi inače bio. Posledice su evidentne i pokazuju se na svim područjima privrednog života.

Da bi podigla stopu privrednog rasta, te ostvarila konstantno povećanje bruto domaćeg proizvoda i standard zaposlenih, Srbija mora dostići globalnu konkurentnost, prvenstveno na tržištu zemlja Evropske Unije sa kojima se odvija najveći deo spoljno-trgovinske razmene, tokova kapitala i prema kojima ima najveći deo spoljnog duga.

Komparativna prednost se tradicionalno vezuje za proizvodne faktore, kao što su prirodni resursi ili cena radne snage, dakle za nešto čime zemlja raspolaže u boljem rasporedu ili kvalitetu ili u većoj meri nego druge zemlje sa kojima se susreće u međunarodnoj trgovini.

Troškovi rada su primarni činilac konkurentnosti, naročito u industriji. Visoki troškovi rada se mogu kompenzovati visokom produktivnošću i na taj način očuvati konkurentsku sposobnost na ravni koja je eventualno postojala pri nižim troškovima rada.

Cene danas imaju mnogo manji značaj u objašnjavanju konkurentnosti nego ranije. Ipak, cene su i dalje važan faktor konkurentnosti u zemljama koje imaju nizak dohodak po glavi stanovnika (tržište je osetljivo na promene cena) i kod visoko standardizovanih proizvoda (kao što su berzanski). Kod proizvoda višeg stepena finalne obrade, cenovni faktor konkurentnosti gubi na značaju, a primat dobijaju necenovni faktori, naročito kvalitet.

Umesto cene, u prvi plan izbijaju druge osobine proizvoda: kvalitet, oblik, lakoća upotrebe, vek trajanja, sigurnost, pouzdanost, brzina isporuke, garantni rokovi, servisiranje i nabavka delova. Sve navedene karakteristike se jednim imenom zovu necenovni faktori konkurentnosti.

Na konkurentnost Srbije posebno utiču:²⁸

✓ Bankarski sektor;

Većina privrednika ističe da bankarski sektor u Srbiji ne odgovara savremenim potrebama privrednika. Posebne zamerke se odnose na nedostatak kredita i preveliki jaz između aktivne i pasivne kamate. Očekuje se veća uloga državne podrške izвозnoj ekspanziji, kroz državne subvencije u kreditiranju izvoza i proizvodnje.

✓ Marketing;

---

²⁸ Unković M.(2010), *Međunarodna ekonomija*, Univerzitet Singidunum, Beograd

Većina preduzeća u Srbiji ističe da nema razvijeni marketing i da nisu preterano orijentisani na zadovoljenje potrošača. Srpski privrednici ističu da uglavnom izvoze pod stranom markom.

✓ Etnocentrizam potrošača;

Potrošači u Srbiji pokazuju znatnu sklonost ka stranim markama, čak i prema onima koji dolaze iz zemalja sa kojima se ratovalo. U regionu Balkana, oni pokazuju najvišu sklonost ka kupovinama u inostranstvu. Iako ne idu često u inostranstvo, Srbi kupuju proizvode veće vrednosti. Potrošači iz susednih regiona slabo preferiraju kupovinu u Srbiji.

✓ Barijere u spoljnoj trgovini;

Privrednici u Srbiji ističu sledeće carinske barijere sa kojima se suočavaju: pogrešna struktura carina (visoke carinske stope na repromaterijal, niske carinske stope na finalni proizvod), uvozna zavisnost, sporost procedura i spor povraćaj carina na uvozne sirovine.

✓ Javne nabavke;

U Srbiji privrednici smatraju da bi trebalo dopuniti Zakon o javnim nabavkama uvođenjem marže tolerancije do 15%, čime bi domaće firme bile favorizovane u odnosu na strane ponuđače, ako ponude do 15% višu cenu.

✓ Dampinški izvoz - uvoz;

U spoljnotrgovinskoj praksi Srbije, od 1990.godine, mnogo veći problem predstavlja uvoz po dampinškim cenama, od izvoza po dampinškim cenama. Po dampinškim cenama se uvozi tekstil, odeća i obuća, bela tehnika i mnogi proizvodi široke potrošnje, što prolazi potpuno nekažnjeno, a nanosi štetu domaćoj privredi.

Pozicija srpske privrede u odnosu na razvijene privrede u svetu i dalje je nezavidna. Prema podacima iz Godišnjeg izveštaja o konkurentnosti, rang Srbije u 2012.godini je pogoršan u odnosu na prethodnu godinu (93.mesto u odnosu na 133 rangirane zemlje u odnosu na 85.mesto u 2011.godini). Na kvalitet poslovnog okruženja u Srbiji snažno utiču aktuelni kompleksni administrativni, pravni, socijalni, politički i drugi faktori.

Slabu privrednu klimu dodatno opterećuje neprepoznavanje važnosti stručnog, visoko profilisanog obrazovanja na najvišim pozicijama u organizacijama. Raspoloživo domaće tržište je malog kapaciteta i uslovljeno je niskom kupovnom moći potrošača, a sofisticiranost kupaca kao značajan indikator uslova tražnje i pokazatelj dominantne prirode konkurentne prednosti, prema relevantnim pokazateljima Godišnjeg izveštaja o konkurentnosti je i dalje veoma slaba (negativni

trend se nastavlja – Srbija je tek na 111.mestu i pri tome je u odnosu na prethodnu godinu ostvarila pad za 9 pozicija).²⁹

Pozitivne tendencije u evropskim integracijama, CEFTA sporazum sa zemljama istočnoevropskog regiona, pristup inostranom tržištu i intenzivnija aktivnost inostranih investitora u našoj zemlji (US Steel, Philip Morris, BAT, FIAT, Microso, Coca Cola, Telenor,...), razvijenost naučno-istraživačkih institucija, kao i ubrzani razvoj telekomunikacione infrastrukture, važne su komponente u kreiranju solidne “platforme” za kvalitetniji i inovativniji poslovni ambijent i ostvarenje konkurentskih prednosti Srbije.

Pitanje prepoznavanja vrednosti i pokretača ostvarenja konkurentskih prednosti u organizacijama uglavnom rezultira listom na kojoj dominiraju:³⁰

- ✓ Kvalitet proizvoda (usluga);
- ✓ Konkurentske cene;
- ✓ Dobar imidž.

dok se dobri međuljudski odnosi, timski rad, inovacije i tehnološki razvoj manje ističu. Značajni izazovi sa kojima se organizacije u Srbiji suočavaju ističu se sofisticiranost obavljanja posla, profesionalnog menadžmenta, efikasnost upravnih odbora, delegiranja autoriteta i saradnje na relacijama poslodavac-zaposleni, usvajanja novih tehnologija i razvoja inovacija.

Nedostatak lokalnog rivaliteta u srpskoj privredi negativno se odražava na unapređenje produktivnosti, jačanje razvojno – inovativnih potencijala i strategija domaćih kompanija. Prema indikatoru prirode konkurentske prednosti, pozicija Srbije je veoma niska, s obzirom na konkurentsko ponašanje najvećeg broja privrednih aktera determiniše najpovoljniji odnos troškovi / cena prema kupcima, a ne superioran kvalitet, inovacije i diferenciranje.

Razvijanje uspešnih lanaca vrednosti je značajan imperativ u unapređenju konkurentskog potencijala domaće privrede, posebno ukoliko se sagledaju pojedini indikatori globalne konkurentnosti koji ukazuju na alarmantnu trenutnu situaciju.

Značajna komponenta u ovom delu lanca vrednosti je saradnja industrije sa istraživačkim i naučnim institucijama, konsultantska podrška i mogućnost unapređenja operativnih procesa putem edukacija i treninga. Postprodajna podrška predstavlja značajne aktivnosti unapređenja odnosa sa potrošačima. Ovima kativnostima u generičkom lancu vrednosti utiče se na dugoročnu satisfakciju

---

²⁹ <http://www.priv.rs/>

³⁰ Isto

kupaca i sticanje njihovih poverenja, a to može značajno doprineti stvaranju snažne poslovne reputacije i unapređenju konkurentske pozicije firme.

Godišnji izveštaji o konkurentnosti nedvosmisleno ukazuju da se Srbija bez radikalnih i brzih promena, neće moći uspešno nositi sa konkurencijom iz šireg i neposrednog okruženja. Da bi poboljšala svoju poziciju u odnosu na druge zemlje koje se takođe nalaze u fazi tranzicije, Srbiji su neophodni kompetentni lideri koji su sposobni da upravljaju promenama, koji mogu definisati smer i tok reformi, a da pri tome istovremeno motivišu ljude za njih.

U ozbiljnoj krizi koja je zahvatila i Srbiju, svi pogledi su uprti u lidere i od njih se očekuje da daju smernice, da realno iskažu ono što svi osećaju, da artikulišu dalji pravac i pronađu delotvorne načine za što bezbolnije prevazilaženje straha i opšte neizvesnosti.

U nejasnoj situaciji, stanju finansijskih i emocionalnih lomova, ljudi najpre posmatraju reakcije lidera, kao najznačajniji odgovor. Poruke koje lideri šalju moraju biti realne, u velikoj meri izvesne i jedinstvene. U protivnom, neusaglašene, kontraverzne poruke će veoma lako ranjive građane iz stanja straha odvesti u stanje panike.

Međutim, u finansijskoj krizi kompanije u Srbiji reaguju očekivano: otpuštaju zaposlene i smanjuju obim istraživanja i razvoja, obuke i konsaltinga. Tokom krize je važno da se održi tok gotovine i očuva ljudski kapital. Otpuštanje ljudi da bi se smanjili troškovi nije najbolje rešenje, jer ljudi čine suštinu organizacije i osnovni su sastojak njene kulture. Organizacionu kulturu je veoma teško izgraditi i održati, zbog toga, otpuštanje treba da bude poslednje utočište. Ukoliko je neophodno smanjiti troškove radne snage, efikasnije je smanjiti broja radnih sati, a ne smanjivati broj ljudi. Deljenjem zadataka svi trpe bol, ali neznan, a ljudski kapital se zadržava.

Ako se zadrže kvalitetni ljudi, oni sada imaju vremena da nešto urade, da se bave zadacima koje koji će redefinirati kompaniju, njene proizvode i njenu strategiju. Sada kompanija ima vremena da razmišlja, a nije ga imala kada je bila zatrpana poslom u privredi koja raste. Kriza može postati prekretnica za kompaniju, kako bi se osnažili odnosi i njeno inoviranje.³¹

---

³¹ <http://www.priv.rs/>

8.1.2. Poslovno okruženje Srbije

U Srbiji je 2001.godine započeo proces privatizacije javnih preduzeća po novom zakonu. Proces privatizacije prate mnoge kontraverze i poništavanje velikog broja ugovora o privatizaciji. Od početka privatizacije do sredine 2009.godine poništeno je oko 20% ugovora o privatizaciji, velikim delom zbog neizvršavanja preuzetih obaveza iz ugovora. Srbija je 2007.godine ratifikovala CEFTA sporazum kojim bi trebala da se poveća privredna razmena zemlje. Ovaj sporazum podrazumeva zonu slobodne trgovine između zemalja potpisnica, a to su zemlje istočnoevropskog regiona. Srbija je u 2009.godini proizvela GDP u vrednosti od oko 48 milijardi dolara, što predstavlja pad u odnosu na prethodnu godinu od 3,8%.

Najveći udeo u GDP zauzimaju usluge, dok drugo mesto zauzima industrijska proizvodnja. Privredna proizvodnja je u 2009.godini zabeležila pad u skoro svim granama, osim u poljoprivrednoj proizvodnji koja je ostvarila minimalni rast i sektoru telekomunikacija koji je povećao svoju aktivnost za 28,5% u odnosu na prethodnu godinu. Definitivno postoji zaostatak za zemljama u okruženju po nivou GDP.

Srbija je u 2009.godini uvezla robe u vrednosti od oko 23 milijardi dolara, dok je izvoz bio približno 15,5 milijardi dolara, što ukupno čini spoljnotrgovinski deficit od 7,5 milijardi dolara. Veliki udeo trgovine se odvijao sa zemljama koje su obuhvaćene CEFTA sporazumom gde je u prvih 11 meseci iste godine ostvaren suficit od 1,6 milijardi dolara i to je tržište na kome kontinuirano Srbija ostvaruje suficit u razmeni, a najveći suficit ostvaruje se u trgovini sa BiH.³²

Srbija je u 2009.godini završila sa inflacijom koja je iznosila oko 6,6% dok je u januaru 2010.godine ista iznosila 4,8%. Relativna stabilnost cena doprinosi pozitivnoj oceni atraktivnosti tržišta za investiranje, ali je rizik investiranja umnogome povećan političkom nestabilnošću i visokim kamatnim stopama koje su i jednim delom posledica restriktivne monetarne politike. Takva monetarna politika je nametnuta ekspanzivnom fiskalnom politikom koja zahteva od monetarnih vlasti da obuzdaju inflaciju kontrakcijom ponude novca, a preko referentne kamatne stope, koja je u 2010.godini smanjena na 9%. Stanje platnog bilansa u 2009.godini je bilo 3,3 milijarde dolara, uglavnom zbog većeg zaduživanja države kod međunarodnih finansijskih institucija. Sa ponestajanjem kompanija za privatizaciju postavlja se pitanje kako će se budžet puniti u budućnosti jer su alternative još nedefinisane, a stvaranje dobre klime za strane direktne investicije ne odmiče očekivanim tempom.

Trenutno u Srbiji postoji jako loša investiciona klima uglavnom zbog visoke korupcije i neadekvatnih stimulacija za dolazak stranih investitora. Situacija se može popraviti debirokratizacijom propisa koji utiču na dolazak kapitala i započinjanje biznisa.

³² <http://www.priv.rs/>

Trenutno stanje govori da su investitori opterećeni nepotrebnim propisima koji usporavaju obrt kapitala i stvaraju dodatni trošak.³³

8.1.3. Zaduzenost Srbije

Najveći problem Srbije je što potrošnja značajno nadmašuje proizvodnju, što je posledica dugoročnih strukturnih problema u privredi, a posebno sankcija i NATO bombardovanja. Preterana potrošnja u odnosu na proizvodnju direktno se odražava na deficit platnog bilansa, na zaduženost zemlje prema inostranstvu i na stalne inflatorne težnje i naboje. Delovanje preko konjunktura i cena može poboljšati situaciju u kratkom roku, ali dugoročno uklanjanje deficita nije moguće bez temeljnih strukturnih promena i uravnoteženja proizvodnje i potrošnje.

U slučaju naše zemlje posebno je nepovoljno što višak potrošnje nad proizvodnjom, preslikan u deficitu tekućeg bilansa, značajnim delom ide u neproizvodne namene, umesto u razvoj, što će nepravedno opterećivati standard naših potomaka. Radi usklađivanja bilansa potrošnje sa proizvodnjom potrebna je kontrola ukupne tražnje, a još više investiranje u strukturne promene, kako bi se proizvodilo mnogo više kvalitetnih i jeftinih proizvoda i usluga (brendova) koje prihvata svetsko tržište.³⁴

U srednjeročnom periodu potrebna je stopa rasta od 6 – 7% da bi se značajno povećala izvozna ponuda dobara i usluga. Izuzetno nepovoljan pokazatelj jeste da investicije iznose svega 15% GDP-a, a domaća štednja je tri puta manja. Bez stope investicija od 20 – 25% GDP-a, teško je ostvariti bilo kakve razvojne zamisli, a pogotovu u razumnom vremenskom periodu smanjiti nezaposlenost i učiniti prihvatljivim i optimalnim deficit u tekućem podbilansu platnog bilansa koga uzrokuje preterana potrošnja u odnosu na proizvodnju.

Uzroci deficita (gde izvoz robe pokriva jedva 40 – 50% uvoza i znatno je manji od deficita robnog bilansa) jesu, pored pomenutih strukturnih problema, i nekonkurentnost domaće privrede, precenjen kurs dinara i preterana liberalizacija uvoza.

Deficit tekućeg računa u Srbiji iznosi 5,7% GDP-a, u Sloveniji 0,3%, Češkoj 1,0%, Poljskoj 1,6%, dok Mađarska pokazuje suficit od 0,4%. Izvoz u Srbiji iznosi 1.000 dolara po stanovniku, radi poređenja u Češkoj je isti pokazatelj 7.600, u Mađarskoj 7.200, u Poljskoj 3.100, u Hrvatskoj 1.600, u Rumuniji 1.400 dolara. U Češkoj je izvoz 50% GDP-a, kod nas 25%. Vredi pomenuti i izvanredne uspehe u izvozu koje su napravile Slovenija (apsolutno izvoz tri puta veći od našeg) ili Mađarska sa preko deset puta većim izvozom.

³³ Porter M. (2009), *O konkurenciji*, FEFA, Beograd, str. 183-185.

³⁴ Unković M. (2010), *Međunarodna ekonomija*, Univerzitet Singidunum, Beograd

Još je nepovoljnija situacija na strani uvoza, koji je u Srbiji duplo veći od izvoza. Ako moramo uvoziti mašine i opremu, naftu i gas, mnoge sirovine, repromaterijale i komponente, nismo morali za uvoz robe široke potrošnje potrošiti 3 – 4 milijarde dolara godišnje, od čega na primer na uvoz stranih automobile 850 miliona dolara ili tekstila i obuće oko 700 miliona dolara, a domaći proizvodi i proizvođači iz ovih oblasti skoro da nestaju sa privredne scene. Kvantitativna ograničenja i sistem konvertibilnosti ne dozvoljava, ali se može delovati sistemom kvaliteta i zaštitnim merama, koje su saglasne sa pravilima Svetske trgovinske organizacije, kao i jačom kontrolom uvoza robe na granici.

Finansiranje ogromnog robnog deficita od oko 4,1 milijardi dolara u 2003.godini, 6,5 milijardi dolara u 2004.godini, 5,3 milijarde dolara u 2005.godini, 6,2 milijardi dolara u 2006.godini i 9 milijardi dolara u 2007.godini, vršilo se većim delom iz deviznih rezervi građana i preduzeća nagomilanih u prošlosti, stranih direktnih investicija, prvenstveno kroz prodaju imovine i stranih kredita i donacija. U 2005., 2006. i 2007.godini čak su i usluge bile deficitarne.

Čak se i strani krediti sve više koriste za neproizvodne namene, a zadužuju se buduće generacije (na primer, na reformu vojske, policije, državne uprave, penzionog sistema, socijalne politike i slično). Našoj zemlji treba kapital za razvoj (koji će davati novi profit i devize), a ne zaduživanje za oblasti u kojima i mi imamo respektabilne stručnjake. Jedino što je potrebno u ovom domenu jeste tehnička pomoć iz zemalja u okruženju.

Strane direktne investicije su uglavnom iz otkupa imovine koje su malo uticale na rast proizvodnje i izvoza, vrlo malo su uticale "*green field*" investicije. Praktično nemamo "*green field*" stranih direktnih investicija, a imovina koju su stvarale prethodne generacije brzo se prodaje. Ne bi trebalo žuriti sa prepuštanjem stranom kapitalu, elektroprivrede i komunalne privrede, jer su one pokretač ukupnog razvoja i garant, koliko toliko, samostalnosti u donošenju razvojne i ekonomske politike. Strani vlasnici brzo bi povećali cene i prepolovili broj zaposlenih.

Na početku sankcija spoljni dug je iznosio 7,1 milijardu dolara. Zbog nagomilanih kamata, uključujući i zatezne, koje su obračunavane čak i za vreme sankcija i bombardovanja, dug je krajem 2000.godine narastao na 11,4 milijarde dolara, a krajem 2009.godine na 31,0 milijardu dolara, čak i posle oprosta dugova po Pariskom i Londonskom klubu.

Krajem 2009.godine devizni dug Srbije je iznosio 31,0 milijardu dolara. U ovome dug države (javni dug) iznosi 9,9 milijardi dolara, a banaka i preduzeća 21,1 milijardi dolara. Dug preduzeća iznosio je 14,4 milijardi dolara ili 68,4%, dok je dug banaka iznosio 6,7 milijardi dolara ili 31,6%. Privreda i društvo dovedeni su u potpunu zavisnost od stranog kapitala. Priliv kapitala posle osnovama za 9 godina (2001.-

2009.) iznosio je 70 milijardi dolara, pri čemu je ostvaren prosečan rast industrijske proizvodnje od 1%, a poljoprivrede od 0,9%. Preterano zaduživanje banaka i preduzeća (porast za 4 milijarde dolara u 2009.godini) može ugroziti likvidnost zemlje i konvertibilnost dinara. Bolja je strategija da konkretni projekti i njihova rentabilnost (dinarska i devizna) budu nosioci spoljnog zaduživanja, umesto banaka i države.

Da bismo uredno otplaćivali spoljne dugove (do 25% deviznog priliva), a da zemlja ne upadne u spoljnu nelikvidnost, potrebno je da deficit tekućeg bilansa bude približan gepu domaće štednje u odnosu na ukupne racionalne i rentabilne investicije i da stopa rasta izvoza robe i usluga bude znatno veća od stope rasta uvoza, a to su veoma ambiciozni ciljevi i zadaci.³⁵

Pozitivno je što je otvoren proces pridruživanja Evropskoj Uniji. Dobijena je pozitivna ocena Studije o izvodljivosti, kao prvi korak u pridruživanju. Iz nje se jasno vidi šta smo postigli, a šta nismo, u tranziciji i društvenim i privrednim reformama, demokratizaciji društva, vladavini prava, kao i borbi protiv sive ekonomije, kriminala i korupcije. Takođe je data ocena i o tome koliko je sama država stručno osposobljena da vodi i usmerava proces pridruživanja, a kasnije pristupanja Evropskoj Uniji. I najzad, kolika je stvarna saglasnost vodećih političkih snaga i raznih društvenih grupa da promovišu i ostvare evropsku budućnost Srbije.

Pri tome se nedvosmisleno zahteva da je neophodno ubrzati proces tranzicije, restrukturiranje preduzeća, razvoj ukupne privredne infrastrukture, kao i savremenih tržišnih institucija, posebno razvoj finansijskog tržišta. Takođe je neophodna izrada strategije razvoja malih i srednjih preduzeća i strategije mikro i makro konkurentnosti domaće privrede. Predstoji nam ogroman posao oko harmonizacije naših propisa (radi se oko 20.000 zakona i drugih pravnih akata) sa propisima Evropske Unije, što će trajati sve do momenta pristupanja Evropskoj Uniji.

Harmonizacija domaćih političkih snaga i mudro rukovođenje sa naše strane, otklanjali bi jednu po jednu prepreku u interesu očuvanja državnosti i razvoja, kao i životnog standarda građana. Pristupanje Evropskoj Uniji bi rešilo mnoge statusne, političke i ekonomske probleme naše zemlje. Za sada je rok prijema teško predvideti, a trebalo bi da se desi pre jedne decenije.

---

³⁵ <http://www.priv.rs/>

8.2. Značaj marketinga i menadžmenta u toku privatizacije

Na globalnom tržištu postoji veliki broj svetskih brendova iza kojih se nalaze velike korporacije. Problem ovog istraživanja predstavlja kako unaprediti domaće kompanije nakon njihove privatizacije i kako napraviti domaći brend koji će moći parirati inostranim brendovima sa svojim kvalitetom. Plasirati novu marku i neki nov proizvod može predstavljati konkurenciju, kako na domaćem tako i na međunarodnom tržištu.

Instrumenti marketinga privatizovanim preduzećima služe da bi se formirao paket ponude proizvoda koji je potreban da bi se zadovoljile potreba privrede i potrošača. Važan faktor u ovoj konstrukciji predstavlja proizvod koji treba da se pojavi na tržištu i cena. Uz to je bitna i promocija asortimana robe koja se nudi i omogućiti distribuciju u meri koja bi zadovoljila potražnju, bar u što većoj meri.

Mnoge velike kompanije shvataju koliko veliku važnost ima marka nekog proizvoda na tržištu. Ona služi za prepoznavanje određenog proizvoda na tržištu, a uz to i kvalitet robe koja se nudi. Mnoge kompanije koje su se privatizovale u Srbiji susrele su se sa problemom kako izaći sa novim brendom i nekim novim proizvodima koji mogu biti konkurenti sa robom koja se uvozi na naše tržište. Sa druge strane, problem je i kako istupiti na tržištu zemalja u okruženju i zemljama Evropske Unije.

Privatizovane kompanije u našoj zemlji su morale da sprovedu niz reformi, a jedna od njih se odnosi i na marketing samih preduzeća. Da bi se nastupilo na novom tržištu gde ponuda i tražnja nije ograničena mora se voditi računa da brend određenog proizvoda prati kvalitet, jer samo tako i može konstantno da predstavlja konkurenciju ozbiljnim kompanijama. Uz to, treba voditi računa i o ceni koja mora parirati i ceni istog proizvoda na tržištu. Menadžment kompanija u Srbiji u velikom broju državnih preduzeća nije vodio računa o efikasnosti poslovanja.

Tokom nekog perioda dolazi do toga da kompanije koje su uspešno poslovale dođu u situaciju da se nalaze u nepovoljnom položaju jer se nije vodilo računa o zadovoljavanju potreba potrošača tako što će se nešto novo pojaviti na tržištu. Uz to, i sam kvalitet robe koja se nalazila na tržištu više nije bio na zavidnom nivou jer je došlo do ekspanzije novih tehnologija koje su omogućile brže i bolje iskorišćavanje resursa, a da bi se privukao što veći broj kupaca.

Proizvod je veoma važan faktor kod privatizovanih preduzeća koja žele da se što bolje pozicioniraju na tržištu. On predstavlja rezultat marketing procesa jednog preduzeća da se izađe u susret zahtevima i potrebama potrošača. Kompanije treba da ponude određenu uslugu ili proizvod koji će zadovoljiti potrebe kupaca na način koji će biti efikasniji od drugih preduzeća.

Najveći problem danas predstavlja kako prilagoditi novi proizvod na našem tržištu. Treba stvoriti brend koji će se istaći u moru drugih marki koji će osvojiti potrošače i privući ih upravo da kupe takav proizvod.³⁶ Najveći problem prilikom prelaska iz jednog režima poslovanja u drugi, jeste taj da ni brending nije ostao pošteđen. Teško je primeniti znanja vezana za brending koja dolaze sa zapada, jer su ona kreirana u mnogo povoljnijim uslovima nego što su bili kod nas.

Sa druge strane, jedan od velikih problema u Srbiji predstavlja i kupovna moć potrošača, pa je dodatni problem na koju se ciljnu grupu fokusirati. Nakon privatizacije velikih preduzeća veliki broj ljudi je ostao bez posla, što je dovelo do toga da je standard u Srbiji dosta nizak, pa čak i na neke zemlje u okruženju. Potrošači se onda u većini slučajeva odlučuju za jeftiniji proizvod zanemarujući sam kvalitet, pa i brend.

Prilikom marketiranja proizvoda veoma je bitno voditi računa koliko će određeni proizvod biti ekonomski prihvatljiv za potrošača, odnosno kolika će mu biti cena. Trenutna ekonomska situacija i globalna kriza u velikoj meri otežavaju mogućnost stvaranja novog brenda na tržištu.

Cena je smatrana instrumentom kojim preduzeće utiče na tražnju za svojim proizvodima i uslugama. Ponuda preduzeća se definiše prema potrebama određenih ciljnih grupa: stanovništva, preduzeća i određene industrijske grane. U ovom procesu gde se uređuje odnos između proizvođača i potrošača veliku ulogu imaju marketari. Oni utvrđuju ciljne grupe i učestvuju u projektovanju ponude usmerene ka potrošačima.

Međutim, najbolji dokaz da je proizvod kvalitetan i cenjen jeste kada potrošač traži samo taj proizvod bez želje za proizvodom sličnih karakteristika druge marke.³⁷ Lojalnost potrošača garantuje jednu stabilnost preduzeću i garantuje mu dugoročan opstanak na tržištu.

Kod preduzeća koja se nalaze u tranzicionim uslovima strategija određivanja je za razliku od razvijenih privreda malo specifična. Iz razloga što se radi o novom načinu izlaženja na tržište, vodi se računa o formiranju cene proizvoda, troškova radne snage, kapaciteta proizvodnje, distribuciji, reklami i drugim stvarima. Kako bi maksimizirale svoj profit kompanije će gledati da povećaju cenu svojih proizvoda i usluga.

Preduzeća u Srbiji koja su privatizovana razmatraju promene cena kada:

³⁶ Kotler P., Keller L.K. (2006); *Marketing menadžment*, Data Status, Beograd, str.79

³⁷ Isto, str.80

- ✓ Postoje iznenadne promene troškova;
- ✓ Konkurencija inicira promenu cena;
- ✓ Dolazi do promena u regulativi.

Prilikom formiranja cena od strane konkurencije opet se mora voditi računa da se ne radi o kartelima i stvaranju monopola kojim se zloupotrebljava položaj na tržištu.

Promocija je proces komuniciranja između preduzeća i potrošača sa ciljem da se stvori pozitivan stav o proizvodima i uslugama koji vodi ka njihovom favorizovanju u procesu kupovine na tržištu. Uloga medija u marketingu preduzeća je znatno veća nego 1990-ih godina.

U privredi između privatizovanih kompanija promocija ima značajnu ulogu u jačanju reputacije kompanije, imidža i drugih elemenata. Preduzeća koriste razne promotivne oblike i medije za oglašavanje stvarajući reklame koje će privući kupce. Prilikom određenih promocija kompanije koriste usluge marketing preduzeća u kreiranju reklama, dok u određenim slučajevima koriste posebne programe prodaje, poklone, nagradne igre i sponzorstvo.

Sve šira ponuda proizvoda preduzeća koja su privatizovana koristeći svoj zaštitni znak, kvalitet i pristupačnost predstavljaju dobru osnovu da kao distributerski brend postanu prepoznatljivi ne samo kupcima na našem tržištu, nego i širokim masama.

8.3. Privatizacija velikih državnih sistema – uloga berzi

U savremenim uslovima privređivanja, nema sumnje da privatizacija ima veliki uticaj na funkcionisanje finansijskog tržišta. To se jasno vidi na osnovu kretanja tržišne kapitalizacije i obima trgovine na svim svetskim berzama, učešća akcija iz privatizacije u ukupnom prometu na berzama, kao i najvećim pojedinačnim ponudama akcija.

Osnovni cilj privatizacije, treba da bude uvođenje tržišnog sistema zasnovanog na konkurentskom tržištu i porastu konkurencije efikasnih preduzeća, uz povećanje ekonomske efikasnosti sistema, brži izlazak iz krize ili sprečavanja ulaska u krizu i opštu neefikasnost sistema. Većina ekonomista, na zapadu, modernu teoriju privatizacije, vezuje za program engleske vlade za vreme vladavine *Margareth Thatcher* u ranim osamdesetim godinama.

Od 1984. godine, kada je uspešno izvršena privatizacija British Telecom-a, privatizacija u Engleskoj ustanovljena je kao epicentar ekonomske politike. Ključni pravci i ciljevi privatizacije bili su: ³⁸

- ✓ promocija ekonomske efikasnosti,
- ✓ redukcija državnog intervencionizma u privredi,
- ✓ promocija širenja akcijskog kapitala,
- ✓ obezbeđenje uslova za uvođenje konkurencije i stvaranje uslova za integrisanje evropskog finansijskog sistema,
- ✓ uvođenje tržišne discipline u državnim preduzećima i
- ✓ razvoj nacionalnog tržišta kapitala

Rezultati i uspeh procesa privatizacije u Engleskoj pomogli su u opredeljivanju ostalih industrijskih zemalja za početak privatizacije velikih državnih sistema, kroz javnu ponudu akcija. U Francuskoj su pokrenute dve najveće privatizacije, i to od strane socijalističke vlade. Prva je izvršena oktobra 1997. godine, kada je u vidu inicijalne javne ponude prodat France Telecom za 7,1 milijardi dolara, i druga koja se odnosi na istu kompaniju izvršena je novembra 1998. godine u vrednosti od 10,5 milijardi dolara. Takođe i vlade Nemačke, Italije, i Španije pokrenule su obimne privatizacione programe tokom devedesetih godina.

Ključna odluka u procesu privatizacije, koju mora svaka vlada da donese je metod transferisanja državne aktive u privatno vlasništvo. Ova odluka je teška zato što pored ekonomskih faktora, kao što je vrednost aktive, predstavlja i deo političkog procesa.

Samu strategiju privatizacije, kao i njen uticaj na razvoj finansijskog tržišta, možemo najpre sagledati kroz tržišnu kapitalizaciju na evropskim berzama od 1983-2009. godine. Pogledajmo tabelu 3. koja opisuje ukupnu tržišnu kapitalizaciju na svetskim berzama. To je bio period (1983-2003.) rapidnog porasta kapitalizacije na tržištima u svim zemljama. U analiziranom vremenskom periodu ukupna tržišna kapitalizacija u svetu povećana je za preko deset puta i to, zahvaljujući ponudi akcija iz privatizacije velikih državnih sistema. Rast tržišne kapitalizacije bio je impresivan, a obim trgovanja je beležio još intenzivniji porast.

Tabela 3. Rast tržišne kapitalizacije i obima trgovine, akcijama velikih državnih sistema iz privatizacije, na evropskim berzama (u milionima \$)

	1983.	1989.	1996.	2003.	2009.
	TRŽIŠNA KAPITALIZACIJA				
Razvijene zemlje	4,301,117	9,958,463	16,842,152	35,820,474	38,050,000

³⁸ Paunović B (2009), *Strategija privatizacije javnih preduzeća i razvoja tržišta kapitala*, Univerzitet Sinergija, Bijeljina

Velika Britanija	225,800	826,598	2,807,737	3,855,055	3,900,554
Zemlje u razvoju	184,339	622,673	1,782,071	3,705,373	3,609,826

Izvor: Paunović B (2009), *Strategija privatizacije javnih preduzeća i razvoja tržišta kapitala*, Univerzitet Sinergija, Bijeljina

Najveća ekonomska korist od ovog razvoja finansijskih tržišta i njihovog integrisanja u jedinstveno evropsko tržište proizilazi iz činjenice da dolazi do obezbeđenja sredstava za finansiranje profitabilnih projekata i monitoringa svih aktivnosti. Nekoliko studija potvrđuje tezu da efikasna finansijska tržišta pomažu ekonomski rast i da omogućavaju preduzećima da obezbede neophodna sredstva za finansiranje razvojnih projekata, koja inače na drugi način ne bi mogla pribaviti.

Prema tome, privatizacija u razvijenim Evropskim zemljama igra direktnu ulogu u promociji razvoja tržišta akcija kroz nove ponude akcija, a samim tim utiče i na razvoj finansijskih institucija i instrumenata. Ulogu katalizatora privatizacija dobija iz prostog razloga što razvoj jednog segmenta tržišta neminovno dovodi do promocije razvoja i ostalih, međusobno povezanih segmenata tržišta.

U realnom životu postoje razlike između zemalja u zakonskoj regulativi koja se odnosi na sistem zaštite investitora, tako da se tržišta kapitala bolje razvijaju u onim zemljama gde se ova problematika definiše posebnim zakonom. Zakonodavni okviri i konkretne operacije u legalnom sistemu značajno determinišu operacije na integrisanim finansijskim tržištima i korporativnom upravljanju. Ovi uslovi direktno utiču i na privatizaciju, jer ona predstavlja značajnu promenu u upravljačkoj strukturi korporacija. Znači, zaštita investitora je primarna determinanta uspeha privatizacije u poboljšanju i unapređenju performansi preduzeća i finansijskog tržišta. Proces privatizacije u poslednje tri decenije je značajno redukovao ulogu državnih preduzeća u ekonomskom životu velikog broja zemalja.

Primarni razlog započinjanja privatizacionih procesa velikih sistema, je činjenica da firme u privatnom vlasništvu beleže veću efikasnost i profitabilnost u odnosu na državna preduzeća i da se lakše integrišu. S druge strane podaci pokazuju da su posledice privatizacije kroz prodaju putem javne ponude akcija, veoma vidljivi na tržištima kapitala, jer nedvosmisleno dolazi do porasta obima trgovine i tržišne kapitalizacije na nacionalnim tržištima i šire.

Privatizacija velikih sistema i razvoj finansijskog tržišta kod nas, mora se razvijati jednim delom kroz oslanjanje na dobra iskustva drugih zemalja, a drugim delom na traženje rešenja za konkretne probleme. Sa stanovišta objektivnog sagledavanja daljeg razvoja našeg finansijskog tržišta i njegove internacionalizacije, potrebno je imati u vidu, postojeća ograničenja koja onemogućavaju njegovo efikasnije funkcionisanje.

Bez pojavljivanja na berzi velikih državnih preduzeća, koje čeka proces privatizacije, iz oblasti telekomunikacija, i dr. naše finansijsko tržište bi imalo veoma slabu perspektivu, jer bi se investitori „okrenuli“ drugim berzama u regionu. Od toga štetu ne bi imali samo brokeri i berza, već bi posledice mogle biti mnogo veće za finansijsko tržište i ekonomski razvoj zemlje u celini.

8.4. Privatizacija kao jačanje i razvoj „starog“ privatnog sektora i osnivanje novih preduzeća

Kako je u uvodu ovog rada već navedeno, privatizacija kao osnovno uporište tranzicije je širi proces od same privatizacije državnog i društvenog kapitala. Iako je ova činjenica, često neopravdano, ostajala na marginama pažnje domaćih protagonista i teoretičara tranzicije, mi ćemo se u ovom kratkom delu osvrnuti i na ovaj aspekt privatizacije.

Program strukturnih reformi treba zasnovati na uvođenju i razvoju novog privatnovlasničkog sektora privrede koji ima višu efikasnost od privatizovanih preduzeća, tako da ovakav vid privatizacije, putem razvoja potpuno nove, tržišno prilagođene proizvodne strukture, može imati ubrzavajuće dejstvo i na privatizaciju postojećeg državnog i društvenog kapitala, odnosno na postepeno slabljenje i gašenje njihove uloge u ekonomskom životu naše zemlje.

Ovakav stav, potvrđuje je i studija Svetske banke „*Tranzition – The first ten years*“ (2002) u kojoj se ističe da dominantnu ulogu u privatizaciji ima sektor novih privatnih preduzeća, što je utvrđeno komparativnim sagledavanjem iskustva različitih zemalja u tranziciji. Autori ove studije kao dve glavne stavke politike kojom bi trebalo da se podstiče ekonomski rast zemalja u tranziciji preporučuju jačanje finansijske discipline za stare firme i ohrabrivanje ulaska novih preduzeća.³⁹

Pojedini autori zapažaju da nagli rast novog privatnog sektora, odnosno rast i razvoj malih i srednjih preduzeća, predstavlja tipičnu karakteristiku privreda zemalja u tranziciji, iz čega sledi da ta preduzeća mogu imati ključnu ulogu u privredama koje prolaze kroz ovaj proces. Podatak iz 2004. godine po kome mala preduzeća u Srbiji čine skoro 96% ukupnog broja preduzeća, srednja 3,08%, a velika svega 0,8% od ukupnog broja preduzeća, jasno ukazuje na značaj koji mala i srednja preduzeća mogu imati u procesu tranzicije.⁴⁰

³⁹ Rikalović G, 2002, *Aktuelni koncept privatizacije kao osnovno uporište tranzicije*, Ekonomski anali(br. 46), Ekonomski fakultet, Beograd, str. 77

⁴⁰ Slična struktura preduzeća po veličini bila je i u Evropskoj uniji u 2003. godini – mala preduzeća čine 98,93%, srednja 0,96%, a velika 0,21% od ukupnog broja preduzeća – Izvor: Paunović B,(2006), *Ekonomika preduzeća*, Ekonomski fakultet, Beograd, str.46

Svi relevantni indikatori ukazuju da je u sektoru malih i srednjih preduzeća (MSP) u periodu nakon 2000. uspostavljen rastući trend. MSP kao potencijalni nosioci društveno ekonomskog razvoja, predstavljaju najvitalniji i ekonomski najefikasniji deo privrede, koji može preuzeti inicijativu u oblasti razvoja i primene inovacija i tehničko-tehnološkog napretka, povećanja produktivnosti i konkurentnosti privrede.

Analiza nivoa razvijenosti sektora u 2006. godini, pokazuje da on postaje sve značajniji segment privrede u sprovođenju strukturnih reformi, posebno u funkciji otvaranja novih radnih mesta i oživljavanja ukupne privrede sa dominantnim učešćem u broju privrednih subjekata, zatim sa 60% učešća u zaposlenosti i sa blizu 55% u formiranju bruto dodate vrednosti privrede Srbije.

8.5. Uticaj privatizacije na privredni razvoj u Srbiji i u zemljama jugoistočne Evrope

Početni period privatizacije po pravilu je povezan sa velikim ekonomskim, socijalnim i društvenim previranjima i teškoćama. O tome svedoče dosadašnja iskustva zemalja koje su ovim putem krenule krajem osamdesetih godina. Analiza privrednih kretanja u nekim zemljama Jugoistočne Evrope pokazala je da je nakon deset godina u svim državama osim Slovenije, došlo do bitnog privrednog zastoja. Kao posledica toga, bruto domaći proizvod bio je ispod nivoa od početka strukturnih promena 1989/90. godine.

Tabela 4. – Visina GDP-a 2000. u odnosu na nivo dostignut na početku restrukturiranja

Država	Nivo GDP-a 2000.godine (1989=100)	Država	Nivo GDP-a 2000.godine (1989=100)
Slovenija	114	SCG (SRJ)	48
Hrvatska	80	Makedonija	77
BiH	-	Albanija	102

Izvor: Rikalović G, 2002, *Aktuelni koncept privatizacije kao osnovno uporište tranzicije*, Ekonomski anali(br. 46), Ekonomski fakultet, Beograd

Podaci Tabele 4. ukazuju da je u skoro svim posmatranim zemljama u prvih deset godina privatizacije došlo do pada GDP-a. Najveći pad imala je privreda SCG, s obzirom da 2000. godine nije dostigla ni 50% svog društvenog proizvoda iz 1989. godine. Pored ekonomskih razloga, na ovakve rezultate svakako su uticala i druga društveno-politička zbivanja, koja su u našoj zemlji bila dugotrajnija i nepovoljnija. Privreda Slovenije jedina je ostvarila bitniji porast GDP-a od 14%, što je u uslovima početnih godina tranzicije značajan napredak. Kako je privreda Slovenije pošla od najviših startnih pozicija i potresi uslovljeni privatizacijom takođe su bili najmanji. Osim najvišeg nivoa razvijenosti u odnosu na druge posmatrane zemlje, jedna od komparativnih prednosti slovenačke privrede bila je i struktura i obim privrednih veza koje je ova zemlja već imala sa Zapadom, a koje su joj u velikoj meri pomogle da

proces tranzicije počne i da nastavi sa daleko manjim potresima u odnosu na druge zemlje regiona.

Drugi analizirani podatak za posmatranu grupu zemalja jeste GDP po glavi stanovnika (Tabela 5). U prvih deset godina privatizacije najveći GDP *per capita* imale su privrede Slovenije i Hrvatske, dakle, zemlje koje su i pre procesa privatizacije bile najrazvijenije.

Tabela 5. – Kretanje GDP-a per capita 1989/2000

Država	GDP per capita 1989-2000. u \$	Država	GDP per capita 1989-2000. u \$
Slovenija	9.320	SCG (SRJ)	1.225
Hrvatska	4.244	Makedonija	1.685
BiH	972	Albanija	1.195

Izvor: Rikalović G, 2002, *Aktuelni koncept privatizacije kao osnovno uporište tranzicije*, Ekonomski anali(br. 46), Ekonomski fakultet, Beograd

Po dolasku DOS-a na vlast, usvojen je nov Zakon o privatizaciji (2001.), ali je privatizacija na osnovu drugog zakona ostala validna. Novi zakon se odnosio samo na nove privatizacije. Njegova je suština prodaja preduzeća strateškim vlasnicima putem tendera, aukcije ili na tržištu akcija, do nivoa 70% vlasništva. Razlika od 30% može da se besplatno podeli radnicima i penzionerima (a u javnim preduzećima od izuzetnog državnog značaja do 15%). Sredstva od prodaje idu u državni budžet sa namenom dopune budžeta, s tim da deo iz budžeta ide u razvojne projekte.

Posle šest godina tranzicionih previranja, relativne pozicije zemalja u regionu gotovo da se nisu promenile. Prema podacima MMF-a u 2006. godini posmatrane zemlje ostvarile su bruto domaći proizvod i bruto domaći proizvod po stanovniku kao što je prikazano u Tabeli 6.

Tabela 6. – Ostvareni GDP u nekim zemljama Jugoistočne Evrope u 2006.

Država	GDP u milionima \$	GDP per capita u \$
Slovenija	34.030	21.695
Hrvatska	38.510	12.364
BiH	9.343	5.827
Srbija	24.058	5.207
Makedonija	5.722	7.749
Albanija	8.379	5.323

Izvor: Rikalović G, 2002, *Aktuelni koncept privatizacije kao osnovno uporište tranzicije*, Ekonomski anali(br. 46), Ekonomski fakultet, Beograd

Osnovu za optimizam u pogledu budućih privrednih kretanja u Srbiji pruža analiza kretanja GDP-a Srbije u periodu od 2000. do 2007. godine. Iako podaci ukazuju na

određenu privrednu nestabilnost i neravnomernost u kretanju ovog pokazatelja, mesta za optimizam ipak ima (Tabela 7).

Tabela 7. – Stopa rasta GDP-a Srbije u periodu 2000-2007.

Godina	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Stopa rasta GDP u %	4,5	4,8	4,2	2,5	8,4	6,2	5,7	7,1

Izvor: Rikalović G, 2002, *Aktuelni koncept privatizacije kao osnovno uporište tranzicije*, Ekonomski anali(br. 46), Ekonomski fakultet, Beograd

Prema podacima Tabele 7. može se zaključiti da je srpska privreda najvišu stopu GDP-a u posmatranom periodu ostvarila 2004. godine i to 8,4% kada je i proces privatizacije bio na vrhuncu, dok je 2005. i 2006. došlo do blagog pada. Prema prognozama MMF (oktobar 2008.) rast BDP-a Srbije u 2008. i narednoj godini biće 6% (što se tiče okruženja za Hrvatsku se prognozira 3,8%, Crnu Goru 7,5%, Makedoniju i BiH 5,5%, a Albaniju 6,1%), međutim zbog uticaja svetske finansijske krize taj procenat je bio mnogo manji i iznosio je 4%.

Analiza granske strukture ukazuje da je do sada najveći porast GDP-a ostvaren u sektoru usluga i građevinarstvu, a najmanji u sektoru poljoprivrede. Učešće sektora usluga raste iz godine u godinu, a učešće industrije i poljoprivrede stagnira. To ukazuje na određeni stepen oživljavanja privredne aktivnosti, mada bi industrija i poljoprivreda, s obzirom na raspoložive resurse, trebalo da imaju daleko značajnije učešće.

Dopunom Zakona o privatizaciji iz 2008.godine, omogućena je delimična vaučerizacija iz fonda neprodatih preduzeća (prvenstveno javna i komunalna preduzeća), u iznosu od 1.000 evra za svakog punoletnog državljanina, koji nije ranije dobio akcije, ili kojih se odrekao, ako su one bile u lošim preduzećima sa zanemarivo niskom vrednosti. Međutim, ubrzo se uvidelo da obećanih 1.000 evra na tržištu vredi mnogo manje (100-300 evra), što je izazvalo opšte nezadovoljstvo vlasnika tih akcija.

Iako se nijedan model tranzicije ne može smatrati pravednim, model vaučerizacije je najpravedniji, jer omogućava jednako vlasništvo svim građanima starijim od 18 godina, iz stvorene državne, odnosno društvene svojine.

Prvi model radničke privatizacije favorizuje radnike određenog preduzeća. Neki se neopravdano bogate samo zato što rade u dobrom preduzeću (na primer, radnici cementare "Beočin", "Hemofarma", "Apatinske pivare", "Knjaz Miloša", "C marketa", "Soko Štarka"), dok drugi koji su radili u lošim preduzećima (preduzeća iz metalskog kompleksa i tekstila) ne mogu da unovče svoje akcije.

Druga je nepravda što su vlasništvo nad preduzećima preuzeli i bogataši koji su se obogatili na ratnom profiterstvu i pranju novca, kao i u raznim operacijama kriminala i korupcije. Poseban je problem što se učešće tzv. "prljavog novca" u tranziciji veoma teško otkriva.

Treća je nepravda što sve privatizacije nisu izvršene transparentno, pa se dešavalo da preduzeća u koja su uložene milijarde dolara, novi vlasnik plati nekoliko desetina miliona dolara, ili uopšte mnogo manje od tržišne vrednosti.

Sve prethodno uticalo je na to da se sa jedne strane stvori sloj bogataša, a na drugoj strani siromašno stanovništvo. Smatra se da ispod 5% najbogatijih stanovnika Srbije drži oko 50% nacionalnog bogatstva. Srednja klasa nestala je sa privredne scene Srbije, a ispod ili na minimum egzistencije je oko četvrtina stanovnika Srbije.

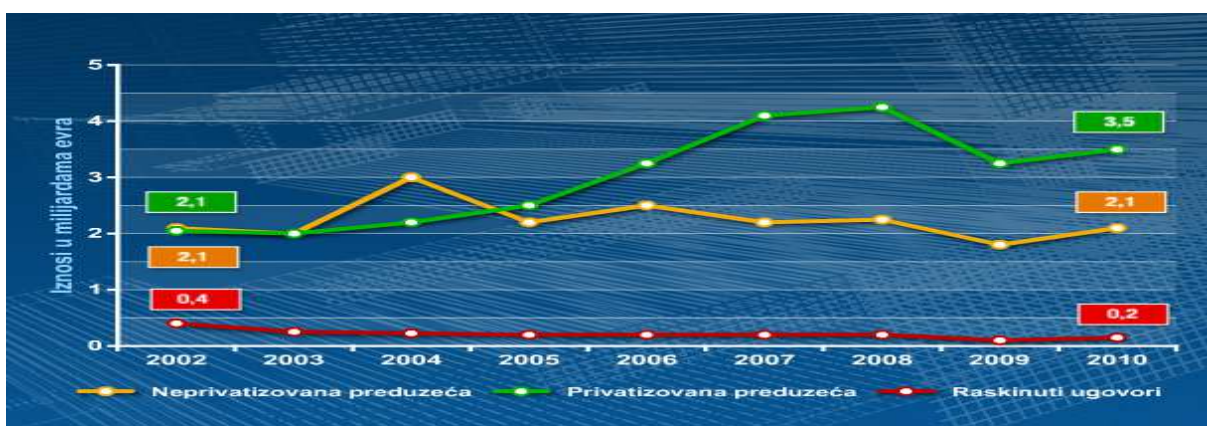
8.5.1. Makroekonomski pokazatelji Srbije kao rezultat privatizacije

Na samom kraju rada, u vidu predzaključka, osvrnućemo se na pojedine makroekonomske pokazatelje naše zemlje, kao i na regionalni razvoj privatizacije iz kojih se mogu doneti neki zaključci o uticaju privatizacije na privredni razvoj, kao što su:

- ✓ kretanje prihoda;
- ✓ poslovni rezultat;
- ✓ produktivnost;
- ✓ zaposlenost;
- ✓ strane direktne investicije.

KRETANJE PRIHODA

Grafikon 3. – Kretanje prihoda u Srbiji u periodu od 2002.-2010.godine

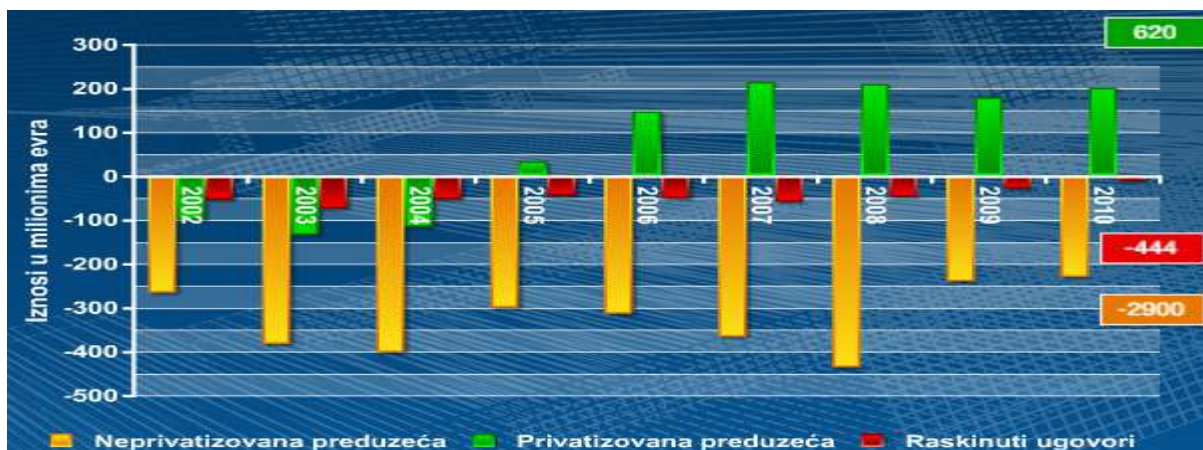
Izvor: Agencija za privatizaciju, (2012), Analiza efekata privatizacije u Srbiji, dostupno na <http://www.priv.rs/>

Privatizovana preduzeća su povećala prihode za 69%, neprivatizovana preduzeća su ostala na istom nivou, dok su preduzeća sa kojima je raskinut ugovor umanjila prihode za 55% i u ukupnim prihodima posmatranih preduzeća učestvuju tek sa 3% u 2010. godini.

POSLOVNI REZULTAT

Grafikon 4. – Poslovni rezultat preduzeća u Srbiji u periodu od 2002.-2010. godine

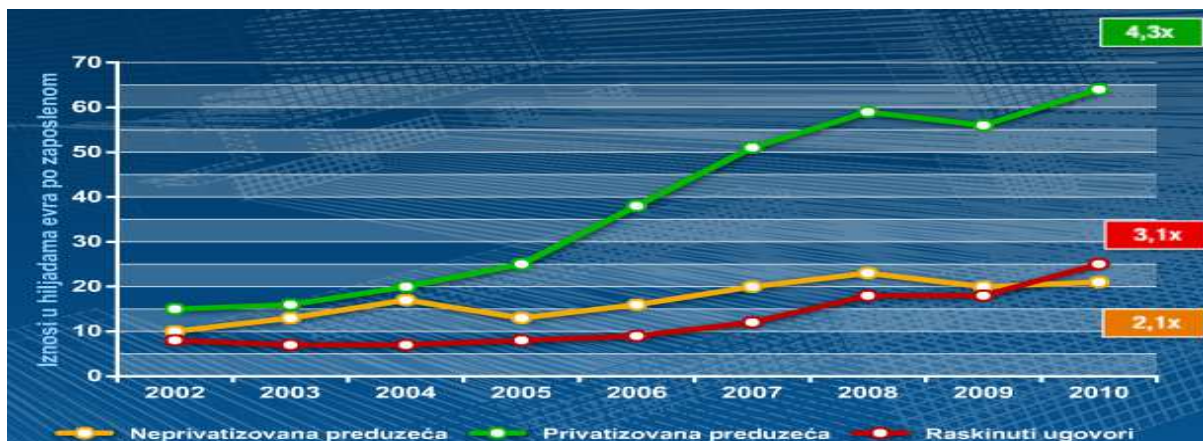

Izvor: Agencija za privatizaciju, (2012), Analiza efekata privatizacije u Srbiji, dostupno na <http://www.priv.rs/>

2002. godine sva preduzeća su pravila gubitak, dok 2010. godine jedino privatizovana preduzeća prave dobitak. Privatizovana preduzeća su u 2002. godini pravila gubitak od 102 milijarde evra, dok su 2010. godinu završila sa 200 milijarde evra dobitka. Neprivatizovana preduzeća konstantno prave gubitak.

PRODUKTIVNOST

Grafikon 5. – Produktivnost preduzeća u Srbiji u periodu od 2002.-2010. godine

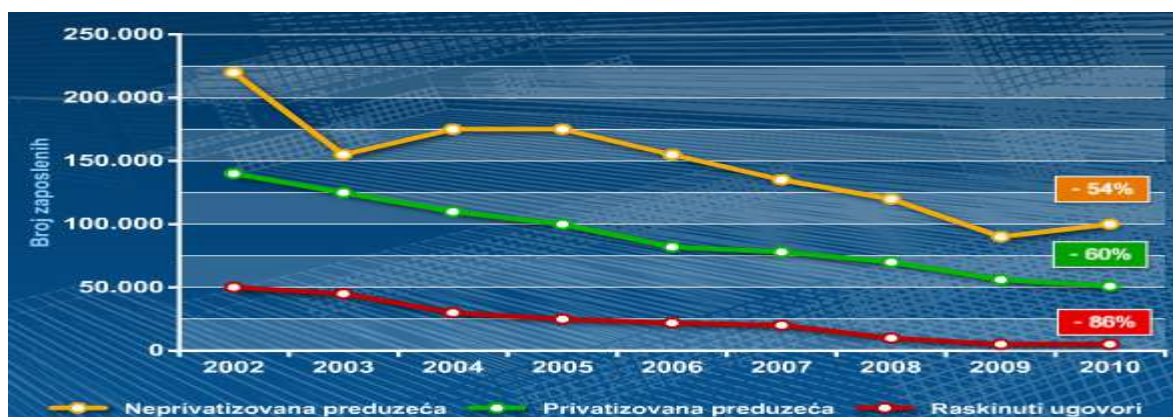
Izvor: Agencija za privatizaciju, (2012), Analiza efekata privatizacije u Srbiji, dostupno na <http://www.priv.rs/>

Produktivnost je rasla u sve tri grupe preduzeća. Prihodi po zaposlenom u privatizovanim preduzećima uvećani su 4,3 puta. U preduzećima kod kojih je raskinut ugovor i neprodatim preduzećima zabeležen je porast, ali uglavnom zbog smanjenja broja zaposlenih, dok jedino kod privatizovanih preduzeća produktivnost značajno raste i zbog povećana prihoda.

ZAPOSLENOST

Grafikon 6.- Zaposlenost u preduzećima u Srbiji u periodu od 2002.-2010.godine

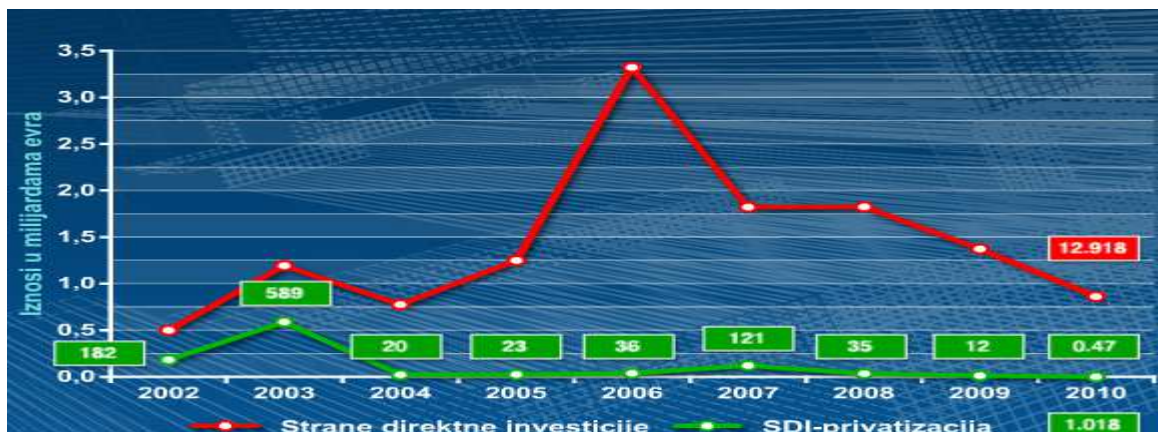

Izvor: Agencija za privatizaciju, (2012), Analiza efekata privatizacije u Srbiji, dostupno na <http://www.priv.rs/>

U sve tri grupe preduzeća jasan je trend smanjenja broja zaposlenih tokom prethodne decenije. To opovrgava često korišćenu tezu da je privatizacija najveći uzrok porasta nezaposlenosti. Pad broja zaposlenih je očigledan pokazatelj da u sva društvena preduzeća u Srbiji zapošljavala preveliki broj radnika.

UTICAJ PRIVATIZACIJE NA STRANE DIREKTNE INVESTICIJE

Grafikon 7. – Uticaj privatizacije na strane direktne investicije u Srbiji u periodu od 2002.-2010.godine

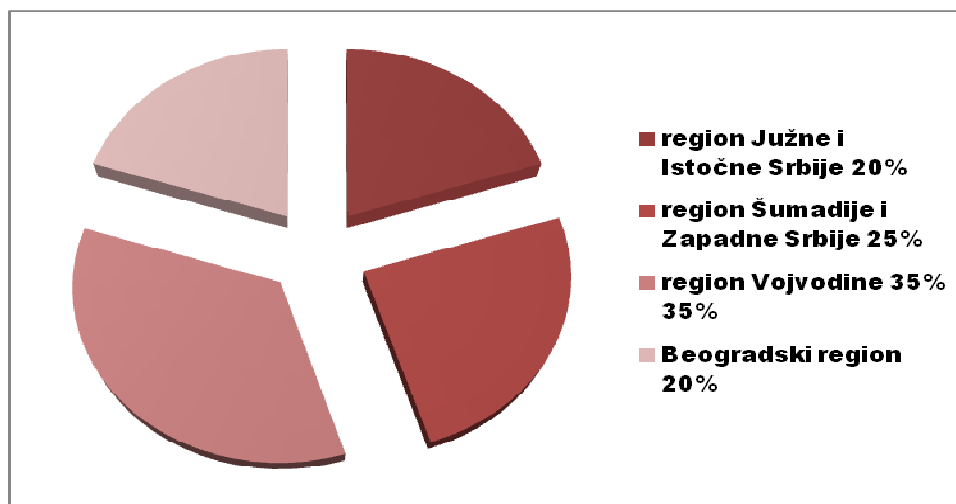
Izvor: Agencija za privatizaciju, (2012), Analiza efekata privatizacije u Srbiji, dostupno na <http://www.priv.rs/>

Privatizacija, posmatrana u širem smislu je privukla najznačajnija strana ulaganja u Srbiji (Telenor, NIS, DIN i DIV, Stada), dok je privatizacija realnog sektora prema odredbama Zakona o privatizaciji samo u prvim godinama tranzicije privukla značajne investicije iz inostranstva. Nakon svetske ekonomske krize se pojavljuje inteesovanje uglavnom za strateška partnerstva kroz zajedničko ulaganje (Jura, Beneton), uz značajne podsticajne mere iz budžeta.

8.5.2. Regionalni uticaj privatizacije

Da bismo ukazali na regionalni uticaj privatizacije posmatraćemo zajedno 1.400 preduzeća (od toga 346 raskinutih ugovora), privatizovanih prema Zakonu o privatizaciji na dan 31.12.2010.godine i 537 neprivatizovanih, u odnosu na sva ostala preduzeća iz regiona (prema grupi autora ⁴¹).

Grafikon 8. – Broj privatizacija

Izvor: Agencija za privatizaciju, (2012), Analiza efekata privatizacije u Srbiji, dostupno na <http://www.priv.rs/>

Najveći broj privatizovanih preduzeća u posmatranom periodu je ostvaren u regionu Vojvodine (493), a najmanji broj u regionu Beograda (278). Najznačajniji prihod od privatizacije u posmatranom periodu je ostvario region Južne i Istočne Srbije (513 miliona evra), najviše zahvaljujući privatizaciji dve duvanske kompanije koje su generisale 85% prihoda.

⁴¹ Agencija za privatizaciju, (2012), Analiza efekata privatizacije u Srbiji, dostupno na <http://www.priv.rs/>

Region Šumadije i Zapadne Srbije je ostvario najznačajniji napredak u pokrivenosti uvoza izvozom u velikoj meri zahvaljujući privatizaciji, pre svih dve valjaonice iz Sevojna, ali i drugim izvozno orijentisanim preduzećima (čak 8 privatizovanih preduzeća se po visini prihoda nalazi u prvih 20 preduzeća regiona u 2010.godini). Region Beograda, iako ostvaruje 2/5 GDP-a, i dalje ima pokrivenost 1\$ uvoza sa izvozom od svega 0,33\$.

Region Vojvodine – preduzeća u zbiru posluju sa poslovnim gubitkom u 2010.godini zahvaljujući većim gubicima neprivatizovanih preduzeća (73,3 miliona evra), u odnosu na poslovni gubitak privatizovanih preduzeća (55,9 miliona evra). U 2002.godini posmatrana preduzeća su zapošljavala 28% svih zaposlenih, a u 2010.godini zapošljavaju svega 11%.

Region Beograda – privatizacija prema odredbama Zakona o privatizaciji je u regionu Beograda dala skromne rezultate (svega 6 tenderskih privatizacija). U prvih 20 preduzeća po prihodima u 2010.godini jedino se Lukoil-Beopetrol nalazi na 9.mestu sa 365 miliona evra prometa. Zabrinjava činjenica da neprivatizovana preduzeća i dalje gazduju sa 2/3 imovine posmatranih preduzeća, odnosno 2 milijarde evra imovine i prave konstantne gubitke, što je i dovelo do gubitka supstanc od 235 miliona evra u periodu od 2002.-2010.godine. Sa druge strane, privatizovana preduzeća su svoju imovinu u posmatranom periodu uvećala 3 puta.

Region Šumadije – prihodi posmatranih preduzeća su porasli u zbiru za svega 10% u 2010.godini poredeći je sa 2002.godinom, ali je struktura tih prihoda promenjena u korist privatizovanih preduzeća, koja sada učestvuju sa 72% u prihodima posmatranih preduzeća, a 2002.godine su učestvovala sa 48%. Poslovni dobitak privatizovanih preduzeća je nadmašio gubitke neprivatizovanih preduzeća i preduzeća kod kojih je raskinut ugovor, pa je neto rezultat posmatranih preduzeća od 2009.godine pozitivan.

Region Južne i Istočne Srbije – iako je po gotovo svim parametrima region Južne i Istočne Srbije najnerazvijeniji, privatizacijom duvanske industrije privukao je najznačajnije investicije. Sva preduzeća iz regiona su u zbiru pravila poslovni gubitak do 2010.godine, samo su privatizovana u zbiru konstantno ostvarivala poslovni dobitak još od 2005.godine. Imovina posmatranih preduzeća je umanjena za 20% u 2010.godini, poredeći je sa stanjem u 2002.godini, pre svega zbog “nestanka” 550 miliona evra supstance iz neprivatizovanih i preduzeća kod kojih je raskinut ugovor, dok su istovremeno privatizovana preduzeća kreirala novih 120 miliona evra imovine.

ZAKLJUČAK

IX : ZAKLJUČAK

Iz svega navedenog, možemo izvući zaključak da su dosadašnji pozitivni privatizacioni efekti u Srbiji krajnje skromni, a da su oni negativni u svojoj punoj meri došli do izražaja, čime ujedno potvrđujemo hipoteze postavljene u ovom radu, a koje se tiču preduslova koji moraju biti ispunjeni u cilju uspešne privatizacije, a koji u našoj zemlji u velikoj meri nisu obezbeđeni zbog brojnih nepovoljnih okolnosti.

Imamo li u vidu ono što je obećano i do sada urađeno, rezultati ovog istraživanja upućuju na zaključak da je proces privatizacije još uvek daleko od svog savršenog kraja. Još jednom je i ovo istraživanje pokazalo da privatizacija u Srbiji nije dala očekivane rezultate.

Nakon ove analize procesa privatizacije u Srbiji možemo zaključiti da sam proces još nije dovršen, ali da prethodni pokušaji privatizacije nisu bili toliko uspešni. Neuspeh procesa privatizacije u Srbiji prouzrokovao je time što je privatizacija bila sama sebi cilj i sprovedena je bez obzira na posledice, nije ostvaren opšti konsenzus u vezi koncepta privatizacije, iz procesa privatizacije su bili isključeni radnici, najvažniji cilj je bio budžetski prihod, a ne rast životnog standarda zasnovanog na rastu proizvodnje, zaposlenosti i izvoza.

Iz ovih razloga neuspeha procesa privatizacije možemo zaključiti da ne postoji pravedan metod privatizacije, i da se uvek mora žrtvovati neki cilj, zarad ostvarenja nekog drugog cilja. Ali u zemljama u tranziciji kakva je i Srbija, treba voditi računa da se kao glavni cilj postavi potpuni prelazak u mešovitu privredu, i da se ovaj cilj sagleda sveobuhvatno, a ne da se kao jedini ishod privatizacije očekuje budžetski prihod, jer će taj budžetski prihod pratiti nezaposlenost, nedovoljan rast izvoza, neznatan rast industrijske proizvodnje, kao što smo videli u prethodnoj analizi. Kada se započinje kompleksan proces privatizacije u zemljama u tranziciji treba mu pristupiti veoma ozbiljno, sagledavajući sve relevantne faktore i pokazatelje, kao i iskustva drugih zemalja.

Prezentovanim rezultatima istraživanja ukazujemo na neophodnost da se shvati važnost kvalitetnog sprovođenja procesa kontrole zaključenih privatizacionih ugovora i neophodnost pravovremenog i aktivnog uključivanja svih socijalnih partnera u proces reorganizacije, restrukturiranja javnog sektora, kako bi efekti sprovedenih reformi u ovom sektoru bili bolji nego što je to slučaj sa društvenim sektorom.

LITERATURA

X : LITERATURA

- (1) Cerović B.(2010), *Tranzicija: Zamisli i ostvarenja*, Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet, Beograd
- (2) Đokić B., Pavić Ž. (2012), *Istraživački metodi u poslovnim sistemima*, Univerzitet Singidunum, Beograd
- (3) *Efekti procesa privatizacije u Srbiji* (2011), Socijalno-ekonomski savet Republike Srbije, Beograd
- (4) Jablanović V.(2009), *Privatizacija kao generator egzogenih i endogenih ciklusa*, Zadužbina Andrejević, Beograd
- (5) Kragulj D. (2009), *EKONOMIJA: Osnovi mikroekonomske i makroekonomske analize*, Beograd
- (6) Kovačević M. (2007), *Efekti otegnute privatizacije, Kako završiti privatizaciju u Srbiji*, Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka, Ekonomski fakultet, Beograd
- (7) Kotler P., Keller K. (2006), *Marketing menadžment*, Data Status, Beograd
- (8) Mijatović B. (2005), *Privatizacija realnog sektora, Četiri godine tranzicije u Srbiji*, Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd
- (9) Miljević M. (2012), *Uvod u metodologiju društvenih istraživanja*, <http://master.crnarupa.singidunum.ac.rs/>
- (10) Matavulj B.(2012), *Efekti privatizacije u Srbiji*, Zadužbina Andrejević, Beograd
- (11) Privredna komora Srbije (2007), *Ocena efekata dosadašnje privatizacije u Republici Srbiji, Kako završiti privatizaciju u Srbiji*, Naučno društvo ekonomista, Akademija ekonomskih nauka, Ekonomski fakultet, Beograd
- (12) Stošić S. (2012), *Efekti privatizacije u Srbiji*, Zadužbina Andrejević, Beograd
- (13) Unković M.(2010), *Međunarodna ekonomija*, Univerzitet Singidunum, Beograd
- (14) Vukotić V. (2009), *Privatizacija*, Institut društvenih nauka, Beograd
- (15) <http://sr.wikipedia.org/wiki/privatizacija>
- (16) http://sr.wikipedia.org/wiki/Telekom_Srbija

- (17) <http://www.ddor.rs/sr/>
- (18) <http://www.mkgroup.rs/>
- (19) <http://www.telekom.rs/>
- (20) <http://www.priv.rs/>
- (21) <http://www.priv.rs/agencija-za-privatizaciju/>

